

Річард II (Річард Другий)

Вільям Шекспір

ВІЛЬЯМ ШЕКСПІР

РІЧАРД ДРУГИЙ

Переклад Олександра Грязнова

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Король Річард II.

Едмунд Ленглі, герцог Йоркширський,

Джон Гант, герцог Ланкастерський — дядьки короля.

Генріх Болінгброк, герцог Гірфордський, син Джона Ганта.

Герцог Омерль, син герцога Йорського.

Томас Моубрей, герцог Норфолкський.

Герцог Серрей.

Граф Солсбері.

Лорд Барклі.

Буші,

Бегот,

Грін — фаворити короля Річарда.

Граф Нортумберленд.

Генрі Персі, його син.

Лорд Росс.

Лорд Уіллобі.

Лорд Фіцуотер.

Єпископ Карлейльський.

Абат Вестмінстерський.

Лорд-маршал.

Сер Стівен Скруп.

Сер Пірс Екстон.

Капітан валлійців.

Королева, дружина короля Річарда.

Герцогиня Глостерська.

Герцогиня Йоркська.

Придворні дами королеви.

Лорди, герольди, офіцери, солдати,
садівники, тюремники, гінці, конюх
та інші служники.

Місце дії – Англія та Уельс.

Д І Я П Е Р Ш А

Сцена перша

Лондон. Зала в королівському палаці.
Входять король Річард, Джон Гант,
інші лорди і почит.

Король Річард
Мій Ганте, мій Ланкастере шановний!
Скоряючись обов'язку й присязі,
Скажи мені, будь ласка, чи привів
Ти сина, Гаррі Гірфорда, щоб нині
Він голосно й прилюдно повторив,
У чому він Моубрея звинуватив?
Займатись цим не мали часу ми.

Гант
Володарю, він тут.

Король Річард
Іще скажи:
Можливо, злість – причина звинувачень,
Чи він і справді викриває зраду,
Як відданий і добрий наш васал?

Гант
Наскільки міг дізнатись я, він хоче
Про небезпеку попередить вас;
Я певен, що не злість керує сином.

Король Річард
Покликати обох! Нехай вони,
Віч-на-віч перед нами, чесно й вільно
Думки свої і докази свої

Нам викладуть. І той, хто звинуватив,
І той, хто звинувачений, також.

Кілька придворних виходять.

Вони уперті й горді, нам на горе,
Гарячі, як вогонь, глухі, як море.

Повертаються придворні з Б о л і н г б р о к о м
і М о у б р е є м.

Б о л і н г б р о к
Нехай щасливим буде безліч літ
Король, наш сюзерен і повелитель!

М о у б р е й
Хай з кожним днем примножується щастя,
Аж поки небо, заздрячи землі,
Не увінчає вас безсмертям слави!

К о р о л ь Р і ч а р д
Вам дякую обом, хоч хтось із вас
Нещирий у словах, як впливає
Із справи, що сюди вас привела:
Ви в зраді звинувачені взаємно.
Скажи, кузене Гірфорде, що ставиш
Ти у провину Томасу Моубрею?

Б о л і н г б р о к
По-перше, я скажу, - і свідок - Бог! -
Що лиш турбота про життя монарха,
А не образа, злість чи ворожнеча
Примусила з'явитися мене
Для висловлення вголос звинувачень. -
Їх, Норфолку, скажу тобі в обличчя.
І пам'ятай, що за свої слова
Життям відповідати я готовий
Тут, на землі, душею ж - в небесах.
Я стверджую, що ти - безчесний зрадник,
Занадто знатний для злодійських справ,
Але з такою підлою душею,

Що ти не вартий жити на землі!
Чим вищі небеса і чим ясніші,
Тим хмари в них зловісніші й чорніші.
Ти зрадник, – повторю я наостанку
І слово це віб'ю тобі в горлянку.
Якби король підтвердити звелів,
Мечем би я довів правдивість слів.

М о у б р е й

Хай незворушність не введе в оману
Відносно почуттів моїх; мовчу,
Бо поміж нами не жіноча сварка,
І лайкою крикливих язиків
Цю суперечку нам не розв'язати.
Чекаю я, щоб охолола кров.
Не можу я терпінням похвалитись,
Щоб міг спокійно змовчати образу,
Та стримує присутність короля
Словам надати волю, відпустивши
Й пришпоривши їх так, щоб до зухвальця
Слова про зраду повернулись знов
І вбили наклеп у його горлянку
З подвоєною силою. Якби
Не був він королівською ріднею,
Йому б я в очі плюнув і на бій
Покликав брехуна і боягуза,
Щоб викрити безчесність і обман.
Готовий я надати переваги
Йому в бою і битися із ним
Будь-де, хоча б прийшлося за ним ганятись
По кручах Альп чи по пісках пустелі,
Де жоден із британців не ступав.
Тепер же лиш скажу собі на захист:
Клянусь, що безсоромно бреше він!

Б о л і н г б р о к

(кидаючи рукавичку)
Нікчемний боягузе! Рукавичку
Я кидаю тобі і відрікаюсь
Від захисту високої рідні,
Бо страх, а не повагу викликає

У тебе наша королівська кров.
Якщо цей страх ще зовсім не позбавив
Тебе останніх сил, то нахились
І підійми! За лицарським законом
Я присягаюсь в чесному двобою
Наочно й неспростовно довести:
Ти - те, що я сказав, і навіть гірше.

М о у б р е й
(підіймаючи рукавичку)
Приймаю виклик і клянусь мечем,
Що лицарство поклав мені на плечі,
Я гідну відсіч дам тобі в бою!
Розв'яже суперечку поєдинок.
Нехай живим я не зійду з коня,
Якщо усе, що плів ти, не брехня.

К о р о л ь Р і ч а р д
Але скажи, кузене, нам точніше -
У чому справді винен герцог Норфолк?
Провина має бути затяжка,
Щоб ми про нього думали недобре.

Б о л і н г б р о к
Скажу, - і довести готовий це
Своїм життям, - що вісім тисяч ноблів,
Одержаних для виплати солдатам,
Він на розпусту витратив свою,
Немов шахрай мерзенний і негідник.
Додам іще, - і зброєю готовий
Обстоювати тут і де завгодно,
Хоч би й в найдальших нетрях, у які
Лиш прозирав несміло зір британця, -
Що змов усіх, за вісімнадцять років
Задуманих і здійснених в країні,
І голова, й натхненник - саме він.
Іще скажу, - і доведу я правду
Життям цього хвалька і брехуна, -
Що був убитий підло герцог Глостер
Руками легковірних ворогів,
Підбурених підступно Моубреєм,

І захлинулась у потоці крові
Його безвинна, праведна душа.
Та навіть із безмовних надр землі
Ця кров, подібно Авелевій крові,
Помститися намовнику благає;
Своєю честю присягаюсь вам,
Що я помщуся або загину й сам.

К о р о л ь Р і ч а р д
Його рішучість високо злетіла!
А ти що скажеш, Томасе Моубрею?

М о у б р е й
Нехай від нас відвернеться король,
Оглухнути своїм накаже вухам,
Допоки все я висловлю тому,
Хто королівську кров посмів ганьбити,
Хто богові ненависний і людям,
Наклепник безсоромний і брехун.

К о р о л ь Р і ч а р д
І очі, й вуха наші безсторонні;
Він тільки дядьків син, та був би він
Хоч братом, хоч наступником престолу,
Не послужило б це йому щитом
І не могло б ніскільки похитнути
Мою неупередженість, тому що
Він – мій підданий, Норфолку, як ти.
Отож, в словах не бійся прямоти.

М о у б р е й
Якщо це так, то знай же, Болінгброку:
Брехливі в тебе серце і уста.
Три чверті з тої суми, що отримав,
Роздав я у Кале своїм солдатам,
А решту взяв собі, як домовлялись,
Оскільки завинив мені король
За витрати мої, коли для нього
Я королеву з Франції привіз.
Тож наклепом своїм ти подався.
А щодо смерті Глостера, жалкую

Лише за тим, що вбив його не я,
Що знехтував обов'язком священним.
Провину маю тільки перед вами,
Шановний батьку ворога мого.
Ланкастере, на вас робив я замах,
І гріх цей на душі моїй лежить.
Але коли ходив я до причастя,
То в щирому розкаянні просив
Пробачити мені тяжкий цей гріх.
І вибачений вами, сподіваюсь.
Всі інші звинувачення – брехня,
А джерело її – безсила злоба
Негідника, пронози й боягуза.
Готовий це підтвердити в бою
І кидаю зустрічну рукавичку
Йому до ніг, щоб довести усім
Ціною крові кращої, що тільки
Знайтися може в ньому, власну чесність.
Нехай король на себе візьме труд
Призначити скоріше божий суд.

К о р о л ь Р і ч а р д
Вас засліпила, Гірфорде й Моубрею,
Безсила злість. Послухайтеся поради:
Хай жовчю виливається ваш гнів.
Хоч ми не лікар, звісно, лікування
Призначимо ми без кровопускання.
Цей місяць не сприятливий для нього.
Ви помиріться краще. А для цього
Є, Ганте, об'єднатися причина:
Я заспокою герцога, ви – сина.

Г а н т
Не любить старість розбрату й війни.
Тож, сину, рукавичку поверни.

К о р о л ь Р і ч а р д
(до Норфолка)
Віддай і ти.
Г а н т
Мій сину, глянь у вічі!

Мене просити не примушуй двічі.

К о р о л ь Р і ч а р д

Кинь, Норфолку, цю рукавичку нам!

М о у б р е й

До ніг твоїх я кинусь краще сам.
Володарю! Життя мене позбавить
Ти владний, лиш не дай мене знеславить.
Віддам життя за тебе на війні,
Та честь моя належить лиш мені.
Донос мене укрит ганьбою й страмом.
Послужить кров наклепника бальзамом
Для ран, які брехнею він завдав.

К о р о л ь Р і ч а р д

Кажу, щоб рукавичку ти віддав,
Моїй не опираючись пораді.
Повинен ти коритись нашій владі:
Скоряють барсів леви, знаєш сам.

М о у б р е й

Але не можуть з барсів змити плям.
Зніми із мене сором, і відразу
Твоєму підкорюся я наказу,
Бо честь незаплямована для нас
Дорожча й важливіша за наказ.
Коли б то ми не дорожили нею,
Були б ми просто порохом, землею.
Хіба на світі щось дорожче є,
Аніж ім'я незганьблене твоє?
Життя і честь зрослися воєдино.
Коли я втрачу честь, то й сам загину.
Так будь же справедливим, мій король,
І честь в бою відстояти дозволь!

К о р о л ь Р і ч а р д

Подайте приклад герцогу, кузене!

Б о л і н г б р о к

О ні! Не дочекаєтесь від мене,

Щоб гріх такий на душу я узяв
І виклик полохливо скасував.
Якщо з хвальком погоджуся миритись,
Як зможу в очі батькові дивитись?
Коли б язик мій вимовить посмів
Відмову від моїх правдивих слів,
Від висловлених мною звинувачень, –
Для нього не шукав би я пробачень:
Зубами я б собі його відгриз,
Щоб плюнути з огидою не вниз,
А влучила б зневага чоловіча
В посудину ганьби – йому в обличчя!

Гант іде геть.

К о р о л ь Р і ч а р д
Як бачимо, безсилі ми владнати
Цю суперечку. Втім, належить нам
Наказувати, а не умовляти.
Тож в Ковентрі, в день Ламберта святого,
Повинні ви з'явитися тепер.
Хто винен в зраді, правди шукачі,
Нехай тепер вирішують мечі.
Той захистити зможе честь свою,
Хто переможе ворога в бою.
Вам, лорде-маршале, потрібно поспішати,
Щоб вчасно божий суд підготувати.

Всі ідуть геть.

Сцена друга

Палац герцога Ланкастерського.
Входять Д ж о н Г а н т і г е р ц о г и н я
Г л о с т е р с ь к а.

Г а н т
Сильніше вимагає голос крові,
Щоб я убивцям Глостера помстився,
Ніж сум і туга ваших голосінь.
Але оскільки суд в руках того,

Хто сам причетний до цієї справи,
То будемо надіятись на Бога:
Коли настане час, небесна кара
На голови злочинців упаде.

Г е р ц о г и н я

Невже тобі байдужа пам'ять брата?
Чи жар в старому серці вже погас?
Ви, сім синів старого Едуарда
(Один з них – ти), неначе сім фіалів,
Наповнених його святою кров'ю,
Від стовбура міцного сім гілок.
Із них одні засохли поступово,
Сокира долі інші відтяла.
Та чоловік мій милий, Томас Глостер,
Був гілкою розквітлою, фіалом,
Що був життям наповнений ущерть.
Рука злодійська той фіал розбила
І вилила дорогоцінний сок!
Упала під сокирою убивці
І всохла гілка з роду короля.
О, Ганте! Вас одна носила мати,
Відлиті із одного ви металу
В ту саму форму. Хай ти ще живий,
Хай дихаєш, та згинув з ним і ти.
На вбивство брата дивлячись байдуже,
Погодився ти з батьківською смертю,
Бо Глостер був подобою його.
Не називай терпінням легкодухість!
Убивство брата стерпівши покірно,
Покажеш ти зухвалому убивці,
Що може легко вбити і тебе.
Терпіння личить лиш простому люду,
Воно для благородних – боягузтво.
Що можу ще додати? Тільки помста –
Єдиний засіб зберегти себе.

Г а н т

Хай судить Бог! Його земний намісник,
Помазаний божественим елеєм,
Ту смерть підготував. Якщо це так,

Хай небо і помститься. Я не смію
Підняти руку на його обранця.

Г е р ц о г и н я
Та хто ж почує стогін мій і плач?

Г а н т
Лише Господь, заступник удовицям.

Г е р ц о г и н я
Напевне, так. Прощай, старий мій Ганте!
Невдовзі ти у Ковентрі поїдеш
Дивитися, як зійдуться в двобою
Твій син єдиний Гірфорд і Моубрей.
О! Хай нещасна доля чоловіка
Загострить спису Гірфордову вістря,
Щоб груди вбивці підлому проткнуть!
Якщо ж він в першій сутичці вціліє,
То хай тоді тяжкі його гріхи
Міцний хребет коня його зламають,
Щоб, вдарившись об землю, цей паскуда
Лежачим перед Гірфордом помер.
Прощай, старий мій Ганте! У печалі
Повинна я життя терпіти далі.

Г а н т
Пора у путь. Побачимось чи ні –
Хай щастя Бог пошле тобі й мені.

Г е р ц о г и н я
Іще два слова... Впавши, наша туга
Завжди злетіти хоче догори,
Та не тому, що туга ця порожня,
Неначе м'яч, а від її ваги.
Я знову говорити починаю.
Немає в горя ні кінця, ні краю.
Уклін мій брату Йорку передай.
Оце й усе, здається... Ні, стривай!
Щось я забула, а спитатись ніде...
Нехай до мене в Плеші він приїде.
Та тільки що побачить може там

Мій добрий Йорк? Лиш прихисток сльозам,
Порожній дім, де навіть стіни голі,
А в нім вдову, старіючу поволі.
Ні, просто передай йому уклін.
До мене хай не приїжджає він,
Щоб не ділити тугу із вдовою.
Пробач: в сльозах прощаюсь я з тобою.

Ідуть геть.

Сцена третя

Арена в Ковентрі.
Входять л о р д - м а р ш а л і г е р ц о г
О м е р л ь с ь к и й.

Л о р д - м а р ш а л
Скажіть, мілорде, чи готовий Гірфорд?

О м е р л ь
Готовий і чекає поединку.

Л о р д - м а р ш а л
І герцог Норфолк, повністю готовий,
Чекає лиш сигнальної труби.

О м е р л ь
Ми можемо почати поєдинок
Відразу, як прибуде наш король.

Сурми. Входять к о р о л ь Р і ч а р д, Г а н т,
Б у ш і, Б е г о т, Г р і н та інші. Король сідає
на трон, інші займають свої місця. Звучить сурма,
їй відповідає інша за сценою. Входить озброєний
Н о р ф о л к у супроводі герольда.

К о р о л ь Р і ч а р д
Спитайте, лорде-маршале, бійця,
Навіщо він озброєним з'явився;
Нехай своє ім'я він назове
І присягне за лицарським законом,

Що правду він бажає захистити.

Л о р д - м а р ш а л

В ім'я Господнє, перед королем,
Скажи, хто ти, навіщо ти з'явився
Озброєним, з ким битися ти хочеш
І в чому суперечка? Присягнись,
Що захищаєш правду у двобою.
Якщо це справді так, хай захистить
Тебе Господь і лицарська відвага.

М о у б р е й

Ім'я моє Моубрей. Я - герцог Норфолк.
Прийшов я, вірний лицарському слову,
(Яке не дай Господь мені порушить),
Щоб честь свою відстояти в бою
І зняти звинувачення безчесні,
Що звів на мене підло герцог Гірфорд.
Зі зброєю в руках бажаю я
Всім довести, що він - брехун і зрадник.
Він зрадив Бога, короля й мене.
І хай мені допомагає небо!

Звучить сурма. Входить озброєний Б о л і н г б р о к
в супроводі герольда.

К о р о л ь Р і ч а р д

Велю вам, лорде-маршале, спитати,
Хто лицар цей у грізних обладунках
І що прийти примусило сюди.
Хай присягне за лицарським законом,
Що захищати правду він прийшов.

Л о р д - м а р ш а л

Хто ти? Навіщо вийшов на арену
І став у латах перед королем?
З ким хочеш битись? В чому суперечка?
Скажи всю правду нам, як чесний лицар,
І хай тобі допомагає Бог!

Б о л і н г б р о к

Я - герцог Гірфорд, Дербі і Ланкастер,

Озброєний, з'явився на арену,
Щоб довести на божому суді,
Що герцог Норфолк – небезпечний зрадник.
Він зрадив Бога, короля й мене.
Тож хай мені допомагає небо!

Л о р д – м а р ш а л
Під страхом смерті, хай ніхто не сміє
Виходити зухвало на арену,
За винятком лорд-маршала й герольдів,
Які за боєм мають слідкувати.

Б о л і н г б р о к
Єдине, лорде-маршале, прошу:
Нехай мені дозволять шанобливо
Поцілувати руку короля.
Моубрей і я – мов двоє пілігримів,
Що мають вирушати в дальню путь.
Повинні ми сердечно попрощатись
І з королем, і з рідними також.

Л о р д – м а р ш а л
Обвинувач уклінно вас благає,
Щоб ви з ним попрощались, мій король,
Дозволивши поцілувати руку.

К о р о л ь Р і ч а р д
Залишимо ми трон, щоб обійняти
І щиросердно попрощатись з ним.
Кузене, в бій ідеш за правду ти.
Щасти ж тобі у міру правоти.
В нас кров одна; якщо твоя проллється,
Не мститися – тужити доведеться.

Б о л і н г б р о к
Хай не побачать королівських сліз,
Якщо мене проткне Моубреїв спис.
У бій із ним я кинуся сміливо,
Як сокіл на куріпку полохливу.
Прощайте, мій король, пора вже йти.
Кузене мій Омерль, прощай і ти.

Хай близько смерть, їй в очі гляну сміло;
Спокійний я – бадьорі дух і тіло.
Як на бенкеті, у кінці забав,
Частують найсмачнішою зі страв,
Так на кінець гіркого розставання
Я найсолодше приберіг прощання.

(до Ганта)

О мій земний творець! Мій рідний батьку!
В мені твоя відвага відродилась.
Хай високо вона мене підніме –
Схопити перемогу на льоту!
Зміцни мій панцир силою молитви,
Благословенням спис мій загартуй!
Хай він проб'є, як віск, ворожі лати,
Щоб доблесне імення Джона Ганта
Твій син новою славою укрит!

Г а н т

Хай Бог тобі дарує перемогу!
За праве діло бийся блискавично,
Щоб ворогу призначені удари,
Мов громом, приголомшили його!
Будь швидшим за суперника свого,
Хай в жилах юна кров твоя вирує!

Б о л і н г б р о к

Святий Георг невинного врятує.

М о у б р е й

Хоч би яка мені судилась доля, –
Чи буду вбитий, чи лишуся жити, –
Я був і буду вірним королю,
Як гідний, чесний і правдивий лицар.
Ніколи ще так радісно ланцюг
На перших кроках золотої волі
Не відкидав від себе полонений,
Як веселиться тут моя душа
Перед жаданим святом поєдинку!
Король мій добрий! Друзі кращих літ!
Тепер прийміть прощальний мій привіт.
Як на забаву я іду, щасливий,
На битву: той спокійний, хто правдивий.

К о р о л ь Р і ч а р д

Прощай, мілорде! Мужність і відвага
В твоїх словах. Обом бажаю блага!
Нехай же розпочнеться божий суд.

Л о р д - м а р ш а л

Ти, герцог Гірфорд, Дербі і Ланкастер,
Візьми свій спис. Бог правду захистить!

Б о л і н г б р о к

Як вежа у надії непохитний,
Скажу: амінь!

Л о р д - м а р ш а л

(одному з офіцерів)
Нехай із рук твоїх
Одержить спис Моубрей, Норфолкський герцог.

П е р ш и й г е р о л ь д

Тут герцог Гірфорд, Дербі і Ланкастер,
Повинен довести на поєдинку
Своїм життям і зброєю своєю
Під страхом бути визнаним прилюдно
Безчесним боягузом, брехуном,
Що герцог Норфолк – небезпечний зрадник.
За зраду Богу, королю і честі
Його він викликає на двобій.

Д р у г и й г е р о л ь д

А тут стоїть Моубрей, Норфолкський герцог,
Який повинен виправдати себе
І довести зі зброєю в руках
Під страхом бути визнаним навіки
Нікчемним боягузом, брехуном,
Що герцог Гірфорд, Дербі і Ланкастер,
Сам винен у зловмисному обмані,
Як перед Богом, так і королем.
Чекає він безстрашно й нетерпляче,
І за сигналом кинеться у бій.

Л о р д - м а р ш а л

Трубіть у сурми! І вперед, бійці!
(Трублять сигнал атаки.)
Спиніться, бо король наш кинув жезл!

К о р о л ь Р і ч а р д
Хай покладуть списи, шоломи знімуть
І знову стануть на свої місця.
(Ганту і вельможам)
Ідіть за нами, лорди!
(Лорду-маршалу)
Хай сурмлять
Аж поки не повернемося ми,
Щоб сповістити герцогам ухвалу.

Король Річард і вельможі йдуть.
Довгі звуки труб.
Повертається к о р о л ь Р і ч а р д з вельможами.

К о р о л ь Р і ч а р д
(до обох супротивників)
Ідіть-но ближче й слухайте уважно,
Що вирішила рада врешті-решт.
Щоб з цього часу землі королівства
Не поливала кров дорогоцінна
Його з любов'ю плеканих синів;
Щоб наші очі чвари братовбивчі
І розбрат міжусобний не смутив;
Щоб гордістю орлиною і злетом
Зарозумілих, чванькуватих дум,
А також і суперництвом ревнливим
Не розбудили ви наш тихий мир,
Що спить, немов дитина у колисці,
В державі нашій; щоб не налякався
Ревіння труб, і грому барабанів,
І брязкоту тяжких залізних лат
Той мир солодкий і не втік від нас;
Щоб у крові синівській по коліна
Не довелося з сумом нам бродити,
Ми до вигнання присудили вас.
Ти, Гірфорде, кузене наш, віднині,
Допоки десять врожаїв не вродять,

Не смій під страхом смерті доторкнутись
Ногою до британських володінь.
Ходи вигнанцем по чужих шляхах.

Б о л і н г б р о к

Хай буде так. Втішатиме либонь це,
Що там і тут одне на небі сонце,
І промені його, що сяють вам,
Позолотять моє вигнання там.

К о р о л ь Р і ч а р д

Тобі, Моубрею, жереб випав тяжчий.
Його я оголошую нерадо.
Покласти край вигнанню не спроможний
Сумний і безнадійний часу плин.
Позбавлено тебе під страхом смерті
Надії повернутись – назавжди.

М о у б р е й

Володарю, суворий і нежданий
Ваш вирок. Сподіватися я міг
Отримати ціннішу нагороду
Із ваших рук, аніж подібна доля, –
Зробитися бурлакою навік.
Невже для того вчив я рідну мову,
Щоб в сорок років повністю забути?
Для чого ж бо тоді мені язик?
Мов скрипку, струн позбавлену, чи арфу,
Заперту у футлярі, непотрібну
Невігласу, що грати не навчивсь,
Язик мій бідний ви замкнули в роті
За ґратами подвійними зубів
І губ моїх.Тюремщиків байдужих
Приставили ви – неуків тупих.
Я застарий, щоб вчитися у няньки
Словам чужим, негоден в школярі.
Ваш вирок мову предків відніма.
Жорстокий він, бо в ньому смерть німа.

К о р о л ь Р і ч а р д

Вже співчуттям не допоможеш тут.

Скорися долі, бо здійснився суд.

М о у б р е й

Вітчизни світло хай забудуть очі:
Моє вигнання – вічний морок ночі.
(Хоче іти.)

К о р о л ь Р і ч а р д

Ще повернись, щоб присягнутись нам!
(до Болінгброка і Моубрея)
На королівський меч поклавши руки,
Обоє присягніться перед богом, –
Бо ви вже не підвладні королю, –
Дотримуватись наших заборон:
Ніколи ви – і хай вам Бог і правда
У тому допоможуть – у вигнанні
Не створите ворожий нам союз,
Не будете таємно зустрічатись,
Підтримувати дружнє листування,
Щоб ворожнечу вашу подолать.
Ніколи ви не вступите у змову,
Спрямовану супроти короля,
Підданців наших, нашої держави.

Б о л і н г б р о к

Я присягаюсь.

М о у б р е й

Я також клянусь.

Б о л і н г б р о к

Моубрею, ми лишились ворогами.
Коли б король не зупинив двобій,
Одна із наших душ тепер блукала б
Довічною вигнанкою із плоті,
Як виганяють звідси нашу плоть.
Покайся хоч тепер у зраді, доки
Ти не покинув межі королівства.
Твій шлях далекий. Не бери в дорогу
Свої гріхи – важкий тягар душі.

М о у б р е й

Ні, Болінгброку! Хай, коли я зрадник,
Моє навік забудеться ім'я
І небо відцурається від мене!
Та що є ти – про те відомо трьом:
Мені, тобі та Богові. Боюся
Що і король дізнається про це,
Розкаявшись занадто запізно.
Прощайте, повелителе! Відкритий
Мені весь світ: що хочеш – обирай,
Нема лише дороги в рідний край!
(Іде геть.)

К о р о л ь Р і ч а р д

У кришталі очей твоїх, мій дядьку,
Я бачу біль засмученого серця.
Шануючи печаль твою, вигнання
Я на чотири роки скорочу.
(до Болінгброка)
Ти чуєш? Через шість холодних зим
У батьківський повернешся ти дім.

Б о л і н г б р о к

Як мало слів – і скільки в них вмістилось:
Чотири зміни довгих зим і літ!
Сказав король – від них пропав і слід.

Г а н т

Вам дякую, володарю, що сину
Вигнання милосердно скоротили.
Ви зглянулись на батькову печаль,
Але мені мала від того користь.
Допоки день за днем і рік за роком
Підійде строк вигнання до кінця,
Не стане масла в цій старій лампаді
І пересохлий гніт її погасне,
Як серце батька, змучене, нещасне.
До краю швидко добігають дні,
І сина вже не бачити мені.

К о р о л ь Р і ч а р д

Примножить Бог твої літа на світі.

Г а н т

Та ти не владен дарувати й миті!
Печаллю можеш скоротити вік,
Та не даси хоч день, не те що – рік.
Перебування у земній юдолі
Залежить дійсно від твоєї волі,
Але часу затримати потік
Не здатен жоден смертний чоловік.
Указу королівського стаття
Мені не зможе повернуть життя.

К о р о л ь Р і ч а р д

Та чи не ти підтримав покарання,
Коли ішлося на раді про вигнання?
Не ремствуй і відміни не проси.

Г а н т

Що звариш сам, те, часом, не з'їси.
Хоча дітей судити ми не раді,
Суддею бути мусив я на раді.
Коли б він був не сином, а чужим,
Я, певне, м'якше б обійшовся з ним.
Його вину пробачив би стороннім,
Та намагався бути безстороннім
І присуд ради знехотя схвалив.
На жаль, ніхто мене не зупинив.
Даремно я чекав і сподівався,
Щоб хтось із запереченням вмішався,
Що син безчестя скоїти не міг.
Ніхто із вас мені не допоміг.
І мій язик зробився мимоволі
Причиною безрадісної долі.

К о р о л ь Р і ч а р д

Прощай, кузене! Суд відбувся. Йди!
Шість років пройде – просимо сюди.

Сурми.

Король Річард і почет ідуть геть.

О м е р л ь

Прощай, кузене! Напиши з вигнання.

Ми будемо чекати на послання.

(Іде геть.)

Л о р д - м а р ш а л

Мілорде, я прощатися зажду:

До рубежів землі вас проведу.

Г а н т

Чому ж мовчиш і не відповідаєш,

Немов для друзів ти шкодуєш слів?

Б о л і н г б р о к

На жаль, мені не вистачає їх,

Щоб, як належить, попрощатись з вами.

Щедрішим має бути мій язик

Для виразу душевного сум'яття.

Г а н т

Ти не сумуй! Вигнання строк недовгий.

Б о л і н г б р о к

Коли в вигнанні радість, в серці сум.

Г а н т

Всього шість років? Час минає швидко.

Б о л і н г б р о к

У щасті не рахуємо годин,

Година смутку тягнеться, як десять.

Г а н т

Ти на своє вигнання подивись,

Як на мандрівку довгу для розваги.

Б о л і н г б р о к

Примусить цей обман стискатись серце:

Вигнанцю в чужині не до розваг.

Г а н т

Вважай свій шлях тернистий за оправу,

В яку ти вставиш дивовижний перл
Жаданого повернення додому.

Б о л і н г б р о к

Боюсь, що навпаки: мій кожен крок
Нагадувати буде, як далеко
Лишився скарб, що серцю дорогий.
Невже я мушу ремесло бурлаки
Вивчати лиш для того, щоб колись,
Одержавши свободу, міг сказати,
Що був я там поденником печалі?

Г а н т

Мудрець будь-де під неосяжним небом
Надійний порт чи пристань відшукає.
Нас необхідність міркувати вчить.
Розважливість – найбільша перевага.
Вважай, що не король тебе прогнав,
А ти його. Печаль гнітить сильніше
Того, хто їй покійно піддається.
Вважай, що не вигнанець ти, – що я
Послав тебе у світ шукати слави.
Чи припусти, що в Англії чума
Міазмами повітря отруїла,
І ти біжиш в чужий, здоровий край.
Вважай, що все, що мило для душі,
Ти залишив не там, де жив ти досі,
А стрінеш там, куди тепер ідеш.
Ти уяви, що птахи – музиканти,
Що луг, яким ідеш, – чертог розкішний,
Що квіти лугові – красуні дивні,
Твої ж блукання світом – то танок.
Того, хто насміхається над горем,
Чий дух бадьорий і міцний, як сталь,
Недовго буде мучити печаль.

Б о л і н г б р о к

Хто може взяти полум'я у руки,
Хоча б кавказьку кригу уявив?
І хто втамує голод свій видінням
Столів бенкетних та найкращих страв?

Спекотний день липневий пригадавши,
Хто ляже голим у січневий сніг?

О, ні! В нещасті згадуючи щастя,
Гостріше відчуваємо біду!
Болючіше гризуть скорботи зуби,
Коли не здатні ми здолати згуби.

Г а н т
Ходімо, сину! Їхать час настав.
Будь я тобою, я б не сумував.

Б о л і н г б р о к
О, Англіє! Прощай! Як рідна мати,
Ще держиш ти мене. Тебе лишати
Я змушений бурлакою простим.
Та я твій син, і я пишаюсь тим.
Хоч де б я був, поїду хоч куди,
Англієць я усюди і завжди!

Ідуть геть.

Сцена четверта

Зала в королівському замку.
Входять крізь одні двері к о р о л ь Р і ч а р д,
Б е г о т і Г р і н, крізь інші О м е р л ь.

К о р о л ь Р і ч а р д
(до Бегота і Гріна)
Так, дещо ми помітили тоді...
(Омерлю)
Кузене мій Омерль, зізнайтесь – довго
З великим вашим Гірфордом прощались?

О м е р л ь
Великого, як висловились ви,
Провів я до великої дороги
І повернув назад.

К о р о л ь Р і ч а р д

Багато сліз

Було пролите вами при прощанні?

О м е р л ь

Холодний вітер дув в обличчя нам.

Я підхопив при цьому сильний нежить,

І лиш тому холодне розставання

Нам мимоволі скрасила сльоза.

К о р о л ь Р і ч а р д

Що на прощання вам сказав кузен?

О м е р л ь

Сказав лише: "Прощай!" Не побажав я,

Щоб мій язик те слово осквернив

Своїм не дуже щирим уживанням,

І не сказав нічого, зобразивши

Печаль велику виглядом своїм.

Коли б моє "прощай" могло додати

Роки чи дні до терміну вигнання,

Я повторив би сотні раз "прощай".

Але немає сили в цьому слові,

Тому я не сказав ні одного.

К о р о л ь Р і ч а р д

Він – наш кузен. Одначе, сумніваюсь,

Щоб родич наш, відбувши строк вигнання,

Із друзями зустрітись побажав.

Ось Буші, Бегот, Грін, та й ми самі

Помітили, як лестився до черні,

Як в душі їм старався він пролізти,

Як він поштиво кланявся рабам,

Ремісникам ласкаво посміхався,

Страждальцем виставляючи себе.

Він помахав торговці капелюхом,

Двом візникам, що побажали щастя,

Він низько уклонився і сказав:

"Спасибі вам, шановні земляки!"

Немов би наша Англія у спадок

Повинна відійти йому, немов би

Єдина він надія для усіх!

Г р і н

Та він далеко; киньте ці думки.
Пора на заколотників ірландських
Послати сильне військо, мій король,
Бо зволікання наше їм на користь,
А нам на шкоду.

К о р о л ь Р і ч а р д

Військо повести
Ми хочемо самі. Та наша щедрість
І двір великий сильно спорожнили
Скарбницю нашу. Мусимо тепер
Віддати королівство у оренду.
На військо має вистачити грошей.
На випадок, якщо їх буде мало,
Намісникам залишимо листи
За підписом своїм. Хай розшукають
Багатіїв, що позики дадуть.
А не захочуть дати, хай примусять

І гроші нам негайно відішлють
В Ірландію.
Входить Б у ш і.
Що нового, мій Буші?

Б у ш і

Старий Джон Гант раптово занеміг
І дуже вас, володарю, він просить,
Щоб ви його відвідали скоріш.

К о р о л ь Р і ч а р д

Куди ж нам треба їхать?

Б у ш і

В Ілі-Гауз.

К о р о л ь Р і ч а р д

О Боже, лікарів його навчи,
Як старика покласти в домовину.
На гроші, що лежать у скринях Ганта,
Ми зможемо озброїти солдат.
До хворого поквапимось. Дай Боже

Спішити – й запізнитися!

У с і

Амінь!

Ідуть геть.

ДІЯ ДРУГА

Сцена перша

Лондон. Покій в Ілі-гаузі.

Сидить хворий Г а н т, круг нього стоять
г е р ц о г Й о р к с ь к и й та інші.

Г а н т

Чи встигне наш король сюди прийти,
Щоб я вложити міг останній подих
В поради безрозсудності його?

Й о р к

Свій подих не розтрачайте даремно:
Глухий король до будь-яких порад.

Г а н т

Та, кажуть, мають силу таємничу
Промови передсмертної слова,
Гармонії подібні урочистій.
Кому дається важко кожне слово,
Той істину одну вкладає в мову,
Життєву мудрість, досвід свій, знання
Віддаючи до смерті настання.
Тож старця помираючого шепіт
Гучніший за пустий юнацький лепет,
Як музики прекрасної фінал.
Останній звук, який наповнить зал,
Або слова, які живий почує,
Міцніше наша пам'ять закарбує.
Хай вже давно для Річарда я – тлін,
Вмираючого вислухає він.

Й о р к

О ні! Для нього милі інші звуки:
Підлеслива хвала його правлінню,
Любовні вірші, чий отруйний смак
Так полюбляє юність, оповідки
Про італійські моди, – наче мавпи
Італію наслідуємо ми, –
Оце й усе, що короля цікавить.
Хоч де б з'явилась забавка якась, –
Нехай дурна, аби лиш найновіша, –
Про неї вже дзижчать йому у вуха.
А що для нього мудрості слова?
Не має той потреби у пораді,
У кого примхи розуму не раді.
Якщо тобі вмирати час наспів,
Не витрачай на нього сил і слів.

Г а н т

Немов пророк натхненний, в смертний час
Я Річарда передбачаю долю.
Вогонь його безпутства скоро згасне:
Пожежа, все спаливши, догорить.
Коротка злива, дощик сіє довго;
Що надто скоре, те не до ладу;
Пусте і ненаситне марносластво:
Пожерши все, пожре само себе.
Не віриться, що цей величний острів,
Цей королівський трон, обитель Марса,
Цей дивний рай, воскреслий на землі,
Ця створена природою фортеця,
Що від війни й зарази боронить,
Цей племені щасливого притулок,
Цей світ окремий, дивний цей алмаз
У сяючій оправі океану,
Який, немов би ровом захисним,
Надійно острів наш оберігає
Від заздрості заморських ворогів,
Благословенний край, країна рідна,
Вітчизна наша, Англія, земля,
Що соками цілющими зростила
Могутній рід британських королів,
Прославлених діяннями своїми

По всій землі на славу християнству
І лицарству аж до найдальших меж,
До краю тих упертих іудеїв,
Де гроб Господній сховано колись,
Країна душ високих, житло слави –
Не віриться, що все це, наче ферму
Чи дім порожній, віддано в оренду.
О, як не вмерти, вимовивши це!
Та Англія, що скована була
Лиш хвилями розбурханого моря,
Бо береги завжди давали відсіч
Царю морському, грізному Нептуну, –
Вона ганьбою скована тепер
Чорнильних плям і заставних паперів!
Та Англія, що ворогів своїх
Зі славою завжди перемагала,
Без сорому знеславила себе.
Якби зі мною разом міг померти
І сором цей, – радів би смерті я!

Входять к о р о л ь Р і ч а р д, к о р о л е в а, О м е р л ь,
Б у ш і, Г р і н, Б е г о т, Р о с с і У і л л о б і.

Й о р к
Ось і король. Будь стриманим із ним:
Він молодий, завзятий, мов жеребчик,
Якого гарячити небезпечно.

К о р о л е в а
Як поживає любий дядя наш?

К о р о л ь Р і ч а р д
Старий наш Ганте, як твоє здоров'я?

Г а н т
Так, Гант – сухий дослівно – вже старий.
Це прізвисько мені і справді личить.
Моя печаль в мені постійно постить,
То як не бути через це сухим?
Спить Англія, а я позбувся сну;
Безсонниця ж худим людину робить,

А худорба і сухість – нерозлучні.
Батькам приносять щастя їхні діти,
Але на мене й тут наклали піст:
Ти вигнав сина – і змарнів я зовсім;
В мені, як у труні, одні лиш кості.
Я сам сухим зробився, мов труна.

К о р о л ь Р і ч а р д
Чи не занадто вміло, хворий дядьку,
Смієшся ти над іменем своїм?

Г а н т
Ні, це печаль сміється над собою:
Моє ім'я в мені ти вбити хочеш,
І я сміюсь над іменем своїм,
Щоб підлестити королю хоч цим.

К о р о л ь Р і ч а р д
Навіщо зайві лестощі потрібні
Живому від вмираючого?

Г а н т
Ні,
Лестить живий вмираючому зараз.

К о р о л ь Р і ч а р д
Вмираєш ти – і ти мені лестиш?

Г а н т
Так, хворий я, але вмираєш ти.

К о р о л ь Р і ч а р д
Та я здоровий, бачу – ти при смерті.

Г а н т
Клянусь тобі Творцем, я чітко бачу
Твою хворобу. Сам я через це
Страждаю теж, бо передсмертне ложе
Для мук твоїх – увесь наш рідний край.
Твоя хвороба – втрата слави й честі.
Ти, пацієнт безжурний, доручив

Тим лікарям помазане чоло,
Які тебе підступно отруїли.
Підлесники кишать в твоїй короні.
Хоч невеликий цей обруч, та міцно
Ти ним усю державу охопив.
Якби твій дід умів передбачати,
Що внук його синів почне губити, –
То від ганьби тебе він врятував би,
Не залишивши в спадок свій престол,
Який і осквернив ти, і знеславив.
Племіннику! Якби ти цілим світом,
А не єдиним краєм володів,
І то цей край здавати у оренду
Було б тобі ганебно. Острів наш –
Усе, чим ти на світі володієш,
І сором твій ганебніший стократ.
Ти не король британський, ти поміщик,
Що в найми здав занедбане помістя.
Твій сан, що був опорою закону,
Рабом законним став тепер, А ти...

К о р о л ь Р і ч а р д
А ти зійшов із розуму, старий!
Під приводом хвороби ти надумав
Повчати нас? Від гніву ти примусив
Кров короля відхлинати від щік.
Я присягаюсь величчю престолу:
Коли б не був ти сином Едуарда,
То голова, покарана за те,
Що в ній язик белькоче так свавільно,
Злетіла б швидко із твоїх плечей.

Г а н т
О, не щади, онуче Едуарда,
Мене за те, що батькові я – брат.
Ти вже давно почав, як пелікан,
Точити рідну кров. Бо Томас Глостер,
Наш старший брат, – ця праведна душа,
Пошли Господь їй мир поміж блаженних, –
Тобою вбитий! Чи потрібне ще
Свідोцтво, як сміливо, безсоромно,

Ти вмієш лити Едуарда кров!
Додай сюди мою хворобу, грубість,
З якою ти, зі старістю сумісно,
Прискорюєш кінець мого життя,
Спішиш підрізати колос перезрілий.
Живи з ганьбою! Хай твоя ганьба
З тобою не помре! І хай довіку
Мої слова твою шматують совість!
Дай Боже зрозуміти йому вину!
Кладіть мене до ліжка чи в труну.

(Іде з покою, підтримуваний слугами.)

К о р о л ь Р і ч а р д
Нехай загинуть дурні посивілі!
Старим безумцям місце у могилі.

Й о р к
Володарю, благаю вас вважати,
Що викликали ці гіркі слова
Лише хвороба й безпорадна старість.
Хоч є для невдоволення причина,
Я впевнений: він любить вас, як сина.

К о р о л ь Р і ч а р д
Вигнання не пробачать королю
Ні він, ні син. І я їх не терплю.

Входить Н о р т у м б е р л е н д.

Н о р т у м б е р л е н д
Іду, мій повелителе, від Ганта.
Вам довго жити герцог наказав.

К о р о л ь Р і ч а р д
Що він сказав?

Н о р т у м б е р л е н д
Нічого. Ані слова.
Став арфою без струн його язик:
Життя і мову втратив наш старик.

Й о р к

Нехай, як Ганта, смерть мене поборе!
Вона гірка, та з нею зникне й горе.

К о р о л ь Р і ч а р д

Прийшла пора і буркотливий дід
На землю впав, як перезрілий плід.
Про це вже досить. Думати потрібно,
Як нам війну з ірландцями вести.
Патлатих кернів треба розчавити,
Які гніздяться, мов отруйні змії,
На острові, де зовсім змій нема.
Оскільки ця тяжка й велична справа
Від нас великих витрат вимагає,
То вирішили ми в свою казну
Маєтки, гроші й цінності забрати,
Якими володів наш дядько Гант.

Й о р к

Чому моя надмірна терпеливість
Виправдує твою несправедливість?
І справді, ані Глостерова смерть,
Ні Гірфорда невинного вигнання,
Ні перешкоди шлюбу Болінгброка,
Ані тяжка образа брата Ганта,
Ні те, що сам немилості зазнав, –
Ніщо ознаки гніву на обличчі
Не викликало в мене: я собі
Насупитись ніколи не дозволив При королі. Я – наймолодший син
Уславленого батька Едуарда,
А принц Уельський, батько твій, – найстарший.
У дні війни він грізний був, як лев,
В дні миру – незлобивий і спокійний.
Ти зовнішністю дуже схожий з ним,
Коли він був такого ж віку, тільки
Не марнував він батьківське добро:
Що у бою здобув, лиш те він тратив.
Ворожу кров нерідко проливав,
Та рідна кров його не плямувала.
О, Річарде! Якщо собі дозволив
Про це згадати я, то лиш тому,

Що глибоко засмучений тобою.

К о р о л ь Р і ч а р д
У чому справа, дядьку?

Й о р к
Мій король,
Пробач мені, як зможеш, це зухвальство.
Якщо не зможеш, – обійдусь і так.
Бажаєш ти відняти й захопити
Законний спадок Гірфорда-вигнанця?
Чи Гант не вмер? Чи Гірфорд не живий?
Чи, може, Гірфорд був тобі не вірний?
Чи Гант перед тобою завинив?
Чи Гант не може мати спадкоємця?
Чи прав спадкових Гірфорд не здобув?
Що ж, ці права у Гірфорда віднявши,
Ти їх у часу також відніми:
Хай завтра не наслідую сьогодні,
Нехай за ранком не надходить день.
Ти сам тоді від себе відречися:
У спадок ти одержав свій престол.
Я присягаюсь, – і не дай нам Боже,
Щоб все, що передбачив я, збулось, –
Як тільки ти у Гірфорда віднімеш
Його права законні, заперечиш
Ті грамоти, що стряпчим він пред'явить
Для введення його у володіння
Осиротілим батьківським майном,
Позбавивши англійського підданства,
Накличиш ти велику небезпеку
На голову свою, відразу втратиш
Тобі покірних тисячі сердець.
Мене ж про те задуматись примусиш,
Про що не може вірність міркувать.

К о р о л ь Р і ч а р д
Що хочеш, думай! Нам усе одно.
Я заберу собі його майно.

Й о р к

Прощай, король! Майбутнього боюся.
Що буде далі – я не поручуся.
Сумую я, бо ясно нам обом:
Добром не закінчиш, почавши злом.
(Іде геть.)

К о р о л ь Р і ч а р д
Мій Буші, їдь до графа Уїлтшира,
Хай з'явиться негайно в Ілі-Гауз,
Щоб наглядати за будинком цим.
Ми завтра до Ірландії рушаєм,
І доки не повернемось з походу,
Хай править у державі дядько Йорк.
Він відданий мені і справедливий.
Тепер ходімо звідси, королево.
Розвеселись! Розлуки час мине.
Лише частіше згадуй ти мене.

Сурми. Король, королева, Омерль, Буші,
Грін і Бегот ідуть геть.

Н о р т у м б е р л е н д
Що ж, лорди, ось Ланкастер і помер.

У і л л о б і
За титулом, проте не за майном.

Н о р т у м б е р л е н д
По праву володів би тим і другим,
Коли б у нас дотримувались прав.

Р о с с
Хоча на серці в мене накіпіло,
Та хай воно розірветься в мовчанні,
Ніж я надам свободу язика.

Н о р т у м б е р л е н д
Ні, говори! І хай тому заціпить,
Хто іншим передасть твої слова.

У і л л о б і

Про Гірфорда, напевне, піде мова?
Якщо це так, розпочинай сміливо:
Він, безперечно, вартий добрих слів.

Р о с с

Та що зробити доброго для нього
Я зможу? Спом'янути лиш добром
Та пожаліти, що зазнав грабунку.
Н о р т у м б е р л е н д
Ганьба, ганьба – вчинить таке насильство
Над роду королівського нащадком,
Над принцем крові! Та не він один!
Багато хто зі знаті постраждав
В країні, що приходить у занепад.
Король наш – не король, бо правлять ним
Підлесники мерзенні. Що нашепчуть
Вони йому на вуха, – чи зі злості,
Чи з розрахунку, – те беззаперечно
Він робить, віднімаючи у нас
Без жодних прав життя, дітей і спадок!

Р о с с

Громади він довів до зубожіння,
За що його зненавидів народ;
Караючи за чвари між родами,
Любов дворянства втратив він також.

У і л л о б і

І що ні день, то все нові побори:
То бланки, то пожертви добровільні –
Лиш Бог єдиний знає, що іще?

Н о р т у м б е р л е н д

Не від війни у нас такий занепад;
Він війн не вів: у темних оборудках
Роздав усе, що предків довгий ряд
З відвагою мечами добував.
Нам мир його обходиться дорожче
За їхні війни.

Р о с с

Графу Уїлтширу
Віддав він королівство у оренду!

У і л л о б і
Король, як виявляється, боржник!

Н о р т у м б е р л е н д
Ганьба йому загрожує й загибель.

Р о с с
Немає грошей на війну ірландську,
Хоча його податки непосильні, –
То він звелів вигнанця грабувать!

Н о р т у м б е р л е н д
Свого кузена! Де у нього совість?
Чому б нам, лорди, вчувши посвист бурі,
Від неї не шукати укриття?
Ми бачимо, як рве вітрила вітер,
І гинемо, безсилі зняти їх.

Р о с с
Загрожує біда, бо надто довго
Мирились ми з причинами її,
І через це біди нам не минути.

Н о р т у м б е р л е н д
Не згоден я. Життєвий світоч нам
Сіяє навіть крізь очниці смерті.
Я не наважусь тільки вам сказати
Одну таємну звістку рятівну.

У і л л о б і
Відвертим з нами будь, як ми з тобою.

Р о с с
Не бійся говорить, Нортумберленде:
Ми троє – все одно, що ти один,
І все одно – чи думаєш, чи кажеш.

Н о р т у м б е р л е н д

Отож, отримав звістку я сьогодні
Із Пор-ле-Блана, гавані в Бретані,
Що герцог Генріх Гірфорд, Ренольд Кобгем
І брат його, раніш архієпископ
Кентерберійський, Томас Ерпінгем,
Сер Норбері, сер Рамстон, сер Куойнт,
Сер Уотертон, зібравшись до купи,
Від берегів французьких відпливли;
І на восьми могутніх кораблях
Трьохтисячне пливе із ними військо,
Яке Бретонський герцог їм надав.
Споряджене воно усім, що треба,
До бою підготовлене цілком.
Планується на півночі країни
Пристати, та чекають слухний час,
Коли король в Ірландію поїде.
Чи хочете ярмо ганебне скинуть,
Звільнити дужі крила батьківщині,
У лихварів корону відібрати,
Зі скіпетра відмити пил і бруд,
Своїй державі повернути велич?
Тоді негайно їдьмо в Ревенсперг.
Якщо ви боїтеся так вчинити,
Мої слова тримайте в таємниці,
А в Ревенсперг поїду я один.

Р о с с

На коней! Хто не їде – боягуз!

У і л л о б і

Я з вами! Непорушний наш союз!

Ідуть геть.

Сцена друга

Лондон. Покої в королівському палаці.
Входять к о р о л е в а, Б у ш і та Б е г о т.

Б у ш і

Сумуєте ви дуже, королево;

А з королем прощаючись надовго,
Ви обіцяли відганяти сум,
Бадьорість духа завжди зберігати.

К о р о л е в а

Для короля я обіцяла це,
Але для себе виконать не можу.
Навіщо сум у мене у гостях?
Тому, що Річард, милий гість, поїхав?
Ні, чує серце, що велике горе
У надрах долі визріває десь.
Тремтить душа моя, - а перед чим, -
Сама не знаю, та сумую більше,
Ніж з королем прощаючись моїм.

Б у ш і

У кожної печалі сто відбитків,
І кожен з них готові ми вважать
Окремою печаллю. Та не вірте!
Коли туманять сльози наші очі,
На частки зір роздрібнює предмет.
Картини є такі: якщо поглянеш
На них впритул, то бачиш тільки плями,
А відійшовши вбік або подалі,
Зображення побачиш. Так і ви
Здаля свою побачили розлуку,
І привид горя раптом вас злякав.
Погляньте зблизька, - привид горя зникне
І вам, безцінній нашій королеві,
Для суму вже не знайдеться підстав.
Лише можливість довгої розлуки -
Причина сліз, а не химерні муки.

К о р о л е в а

Хай так. Та тільки боляче і сумно,
Передчуття недобре. На душі
Так тоскно, так безрадісно, так тяжко!
Передчуття моє - ніщо? Можливо.
Та виглядає надто страхітливо.

Б у ш і

То лиш уява, вигадки, страхи.

К о р о л е в а

Але уявний страх повинен мати
Підстави у минулому; у мене ж
Немає ні причин, ані підстав.
За чим сумую – я сама не знаю,
І все ж у сум постійно поринаю.
Тому, чого жахаюсь і боюсь,
Я назви підшукати не берусь.

Входить Г р і н.

Г р і н

Хай береже Господь нам королеву!
Привіт вам, джентльмени! Сподіваюсь,
В Ірландію король ще не відплив?

К о р о л е в а

Чому ж ти сподіваєшся на це?
Так поспішав король в похід ірландський,
Плекаючи надію на раптовість.
Навіщо б з відплиттям він зволікав?

Г р і н

Для того, щоб король, надія наша,
Міг повернутись з військом і розбити
Надії ворогів своїх підступних:
З вигнання повернувся Болінгброк,
Який, щасливо перепливши море,
Уже вступив із військом в Ревенсперг.

К о р о л е в а

Ні! Не допустить Бог!

Г р і н

Але ж це – правда.
Новини й гірші є: Нортумберленд
Удвох із сином, юним Гаррі Персі,
Та лорди Росс, Уїллобі, Б'юмонд
Із друзями впливовими своїми

Втекли до Болінгброка.

Б у ш і

То чому ж

Ви зрадниками не оголосили

Нортумберленда й інших втікачів?

Г р і н

Ми це зробили. І тоді граф Вустер

Переломив свій сенешальський жезл

І втік туди ж із челяддю своєю.

К о р о л е в а

Ти, Гріне, – повитуха для печалі,

А Болінгброк – її злочасний плід.

Так ось яку потвору народила

Моя душа! І тільки додала

До суму – сум новий, до горя – горе.

Б у ш і

Зневірюватись рано, королево.

К о р о л е в а

Не заважай печалитись мені

І гнати геть оманливу надію,

Як брехуна, що віддаляє смерть.

Брехливої надії допомога –

Від горя ненадійна засторога.

Входить Й о р к у панцирі.

Г р і н

А ось і герцог Йорк.

К о р о л е в а

На ньому панцир –

Ознака неминучої війни.

В очах його тривога і турбота.

Слова розради, дядя, нам скажіть.

Й о р к

Зробивши так, я покривлю душею.
Розрада нас на небі тільки жде,
А на землі – лиш горе та турботи.
Ваш чоловік поїхав воювати,
Щоб дальні володіння зберегти, –
Не втратив би тепер усю державу.
Залишений опорою для неї,
Я, бачу, сам опори потребую,
Бо на ногах старечих ледь стою.
Гучні бенкети змінює похмілля,
Надходить час, коли король побачить,
До чого здатні друзі-лестуни.

Входить с л у г а.

С л у г а

Мілорде, не застав його я вдома.
Ваш син поїхав.

Й о р к

Он як?... Навіть він...

Хай від'їжджають всі, куди захочуть!
Біжить дворянство, а народ мовчить,
Немов би він байдужий, та боюся:
Підтримає він Гірфорда також.

(до слуги)

Негайно їдь у Плеші до сестри:
Хай тисячу гіней прише з тобою,
І поскоріше. Ось тобі мій перстень.

С л у г а

Мілорде, я не встиг сказати вам,
Що побував сьогодні там проїздом.
Боюсь, що засмутити мушу вас...

Й о р к

Ну, що там? Говори!

С л у г а

За півгодини,

Як я приїхав, герцогиня вмерла.

Й о р к

О, милосердний Боже! Як багато
Подій різноманітних і нещасть
У нашій бідній трапилось країні!
Що маю я робити? Був би радий, –
Хоч я, звичайно, це не заслужив, –
Щоб наш король життя мене позбавив,
Як брата старшого. Чи послано гінців
В Ірландію? І де нам взяти гроші?
Ходімо, сестро... Вибачте старого, –
Племіннице.

(до слуги)

А ти іди додому
І зброю всю, що знайдеться у нас,
Вези сюди негайно на підводах.

Слуга іде геть.

Мілорди, як же нам зібрати військо?
Хай буду я не я, коли я знаю,
Як виконати цілу купу справ,
Що тягарем лягли мені на плечі.
Обидва вороги – моя рідня.
Один – король; обов'язок і клятва
Мені за нього битися велять.
Але і другий – небіж мій, котрого
Несправедливо вигнав наш король.
За нього бути вимагає совість.
Що ж вибрати?.. Племіннице, ходім. –
А ви зберіть, мілорди, ополчення.
Я в замку Барклі буду вас чекати.
Хотів би ще заїхати у Плеші,
Та ніколи. В державі все кругом
Догори дригом, безлад і розгром!

Йорк і королева ідуть геть.

Б у ш і

Сприяє вітер, щоб послати звістку
В Ірландію, але не звідтіля.

А тут набрати військо неможливо,
Щоб ворога відбити ми змогли.

Г р і н

І наша дружба з королем накличе
На нас ненависть злісну ворогів.

Б е г о т

Народ у нас мінливий, ненадійний;
Любов його – в глибинах гаманця.
Хто гаманець спустошує, до того
Наповнюються злобою серця.

Б у ш і

За це і звинувачують монарха.

Б е г о т

А разом з ним і нас, якщо вони
Хоч трішечки навчились міркувати.

Г р і н

Поїду я до замку у Брістолі,
Граф Уїлтшир уже сховався там.

Б у ш і

Я з вами. Важко захисту чекати
Від злої черні. Мов голодні пси,
Вони нас на шматки подерти можуть.
(до Бегота)
Ви з нами?

Б е г о т

Я в Ірландію спішу.
Передчуттями серце засмутилось:
Побачитись нам, певне, не судилось.

Б у ш і

Можливо, Болінгброка спинить Йорк?

Г р і н

Та він скоріше вип'є океан,

В пустелі порахує всі піщинки,
Ніж зможе зупинити Болінгброка.
Не для старого Йорка ця морока.
Хай Бог нас береже у чорні дні!

Б у ш і
Побачимось іще.

Б е г о т
Боюсь, що ні.

Ідуть геть.

Сцена третя

Безлюдна місцевість у Глостерширі.
Входять Б о л і н г б р о к та Н о р т у м б е р л е н д
з військом.

Б о л і н г б р о к
Мілорде, чи далеко ще до Барклі?

Н о р т у м б е р л е н д
Не можу, принце, точно вам сказати.
Тут, в Глостерширі, я, мов чужоземець.
Високі та безлюдні ці горби,
Круті та кам'янисті ці дороги
Наводять сум, видовжуючи милі.
Лиш бесіда із вами, наче цукор,
Приємно підсолоджує цей шлях.
Я думаю, Уїлlobі та Россу
Одноманітна і тяжка дорога
Із Ревенсперга в Котсолд. А мені
Ці труднощі дороги непомітні
У товаристві вашому. Та все ж
І їх в путі підтримує надія
На те, чим володію зараз я.
Коли немає щастя, то надія
Його здобути згодом – майже щастя.
Вона скоротить їм цей довгий шлях,
Як скоротила путь мені відрада

Вас бачити і бути разом з вами.

Б о л і н г б р о к

Не вартий, справді, слів таких чудових
Ваш співбесідник. Хто це там іде?

Входить Г а р р і П е р с і.

Н о р т у м б е р л е н д

Та це ж мій син завзятий, Гаррі Персі.
Його послав, напевне, брат мій Вустер. –
Чи дядя твій здоровий?

П е р с і

Ох, мілорде,
Я думав сам спитати вас про це.

Н о р т у м б е р л е н д

Хіба не з королевою він зараз?

П е р с і

Ні, батьку мій. Він сенешальський жезл
Переломив і, розпустивши челядь,
Покинув двір.

Н о р т у м б е р л е н д

Не знаєш – через що?
Таж він такого наміру не мав.

П е р с і

Це через те, що зрадником корони
Оголосили вас. У Ревенсперг
Поїхав дядько. Послуги свої
Збирався принцу Гірфорду надати.
Мене ж послав у Барклі, щоб дізнався,
Яке зібрав там військо герцог Йорк,
І в Ревенсперг відправив.

Н о р т у м б е р л е н д

Ти Гірфорда хоч трохи пам'ятаєш?

П е р с і

Як пам'ятати можу я того,
Кого в житті ні разу я не бачив?

Н о р т у м б е р л е н д

Тоді поглянь: перед тобою герцог.

П е р с і

Мілорде, вам служити хочу я,
Хоч молодий і досвіду не маю.
Та з часом і до мене прийде зрілість,
І я вам зможу користь принести.

Б о л і н г б р о к

Я дякую тобі, мій любий Персі.
Лише думки про вірних, щирих друзів
Дають мені розраду на землі.
З Фортуною моєю ти дозрієш,
Вона тобі віддячить за любов.
Я серцем цю угоду укладаю,
Її скріпивши потиском руки.

Н о р т у м б е р л е н д

Далеко ще до Барклі? Як там Йорк?
Велике він зумів зібрати військо?

П е р с і

За тими он деревами і замок.
Солдат, як чув я, там лиш сотні три.
Там герцог Йорк, лорд Барклі та лорд Сеймур.
Зі знаті більш нікого там нема.

Входять Р о с с та У і л л о б і.

Н о р т у м б е р л е н д

А ось до нас Уіллобі та Росс.
В крові їх шпори і пашать обличчя.

Б о л і н г б р о к

Привіт вам, лорди! Бачу я, що ви
Мене, вигнанця, зрадника, любов'ю
Своєю не залишили! Усе,

Що маю я, – це лиш подяка щира.
Дарую вам її. Багатшим стану –
За відданість і службу відплачу.

Р о с с

Люб'язний принце, ви – багатство наше.

У і л л о б і

Його іще не заслужили ми.

Б о л і н г б р о к

Вам дякую ще раз. Моя подяка –
Єдиний скарб вигнанця-бідняка.
Моя Фортуна ще в літах дитячих,
Коли вона хоч трохи підросте,
То виросте і щедрість... Хто це йде?

Н о р т у м б е р л е н д

Я впізнаю, здається, графа Барклі.

Входить Б а р к л і.

Б а р к л і

Я, Гірфорде, з дорученням до вас.

Б о л і н г б р о к

Тепер, мілорде, я зовусь Ланкастер.
За цим ім'ям я в Англію приплив.
Тому я буду говорити з вами,
Коли цей титул вимовите ви.

Б а р к л і

Мілорде, я не буду посягати
На титул ваш, хоч як би звались ви.
Намісник короля мене прислав.
Пресвітлий герцог Йорк звелів спитати:
Навіщо, скориставшись з від'їзду
В Ірландію із військом короля,
З'явилися ви до строку із вигнання,
Порушивши в державі нашій мир?

Входить Й о р к з почетом.

Б о л і н г б р о к

Та ваше посередництво тут зайве:

Ось герцог сам.

(Стає навколішки.)

Мій благородний дядю!

Й о р к

Навіщо це колінопреклоніння?

Зігни гординю, та не гни колін.

Б о л і н г б р о к

Мій добрий дядю!

Й о р к

Слухати не хочу!

Не добрий, і не дядя я тобі.

Для зрадника – не дядя. Слово "добрий"

Звучить в устах недобрих, як знущання.

Навіщо ти англійської землі

Ногою смів торкнутися, вигнанце?

Як ти вітчизну зважився топтати,

Беззахисним загрожуючи селам

Мечами і страхіттями війни?

Насмілюся з'явитись ти, хлопчисько,

Дізнавшись про відсутність короля?

Ти помилюся: влада королівська –

В моїй особі і в моєму серці,

Що Річардові вірність береже.

О, був би я таким же молодим,

Як в день, коли з твоїм відважним батьком

Продерлись ми крізь тисячі французів,

І з нами врятувався Чорний Принц,

Цей юний Марс, цей незрівнянний воїн, –

Тоді б своєю сильною рукою,

Яку, на жаль, скрутив мені параліч,

Тебе за це зухвальство покарав!

Б о л і н г б р о к

Та чим я завинив, шановний дядю?

Який вчинив я непоправний злочин?

Й о р к

Той злочин, що найтяжчий із усіх:
Ти – бунтівник і безсоромний зрадник.
Не закінчився строк твого вигнання,
А ти посмів додому повернутись,
Піднявши зброю проти короля.

Б о л і н г б р о к

Я був з країни вигнаний, як Гірфорд,
Назад я повернувся, як Ланкастер.
Погляньте, дядю, безстороннім оком,
Яких я кривд зазнав, яких образ!
Ви – втілення мого старого батька.
Невже, як батько, допустили б ви,
Щоб я блукав бурлакою бездомним
В чужих краях, а всі мої права,
Усе моє майно, мої багатства
У власника відібрані були
І віддані пройдисвітам безчесним?
Хто я такий? Раз мій кузен – король,
За тим же правом спадку я – Ланкастер.
У вас є син, Омерль, кузен мій також.
Коли б помер не Гант, а вмерли ви,
І з ним би обійшлись несправедливо, –
Знайшов би батька він в особі Ганта,
Який тоді вступився би за нього
І за його образи відплатив.
На спадщину я маю всі права,
Та грамоти мої не визнаються,
Розпродане все батьківське майно.
Що мусив я робити? У закону
Шукав, як вірнопідданий, підтримки,
Та стряпчі відхилили позов мій.
Тоді я сам з'явився вимагати
Відновлення моїх законних прав.

Н о р т у м б е р л е н д

Шукає правди благородний герцог.

Р о с с

Правителе, підтримайте його!

У і л л о б і

Його майно мерзотникам дісталось.

Й о р к

Мілорди, ось вам відповідь моя:

Я знаю, що ображений мій небіж,

І я зробив для нього все, що міг.

Та зброєю і військом пробиватись

До прав своїх несправедним шляхом –

Це означає бунт. А ви, мілорди,

Бунтівника підтримавши привітно,

За бунт відповідаєте й самі.

Н о р т у м б е р л е н д

Та благородний герцог присягнувся,

Що лиш законних прав шукає він.

Йому допомогти ми обіцяли,

І сором нам, як зрадімо його.

Й о р к

Добра я не чекаю від війни,

Але завадить їй не маю сили.

Немає війська в мене, всі розбіглись...

Якби я міг, то – присягаюсь Богом –

Усіх би вас в кайдани закував,

Щоб вирішив по праву вашу долю

Лише король. Але безсилий я.

Тому надалі залишаюсь збоку.

Прощайте! Може, вступите у замок,

Щоб зупинитись в ньому на нічліг?

Б о л і н г б р о к

Запрошення приймаємо охоче,

І просимо узяти з нами участь

В поході на Брістольський замок. Там

Ховаються, як кажуть, Буші з Гріном

І всі, хто з ними разом кров пили

Із нашого народу. Я поклявся,

Що вирву їх, як з поля бур'яни.

Й о р к

Побачимо... Подумати я мушу
Тверезо. Та закону не порушу.
Не друзі ви мені й не вороги.
Щось виправить мені не до снаги.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Табір в Уельсі.
Входять г р а ф С о л с б е р і та капітан
загону валлійців.

К а п і т а н
Мілорде, ми чекали десять днів.
Моїм солдатам, врешті, це набридло.
Звісток від короля усе нема.
Валлійці вже розходяться. Прощайте!

С о л с б е р і
Хоч день ще почекайте, капітане:
Уся надія короля – на вас!

К а п і т а н
Ні, ми йдемо. Король загинув, мабуть.
Тому й гаї лаврові повсихали,
Вночі зірки лякають метеори
І місяць став червоним, наче кров.
Провидці обіцяють нам нещастя.
Тремтять багаті і радіє чернь:
Одні бояться втратити багатство,
А інші ждуть, що зможуть пожитись
Від грабежу. Подібні передвістя
Бувають перед смертю королів,
Чи їх падінням. А тому – прощайте!
Не стримати солдат: відомо їм,
Що вже не бачить Річарда живим.
Іде геть.

С о л с б е р і
О Річарде! Із сумом я дивлюся,

Як зіркою, що котиться додолу,
Ослабла влада падає твоя.
Напевне, щастя кинуло колишнє:
Заходить сонце величі, невтішне.
Розбіглись друзі, всюди вороги.
До влади їм не стримати жаги.

Іде геть.

Д І Я Т Р Е Т Я

Сцена перша

Табір Болінгброка під стінами Брістоля.
Входять Б о л і н г б р о к, Й о р к, Н о р-
т у м б е р л е н д, П е р с і, У і л л о б і
т а Р о с с.

Б о л і н г б р о к

Хай полонених приведуть сюди.

Входять Б у ш і та Г р і н під вартою.

Не буду, Гріне й Буші, ваших душ,
Що із тілами мають розлучитись,
Засмучувати викладом подробиць
Всіх злочинів, які вчинили ви:
Немилосердно це було б робити.
Та хочу змити з себе вашу кров,
І через це я хочу пояснити
Причини, що до страти призвели.
Ви короля розбестили без міри,
Його характер добрий зіпсували,
Спотворили його духовний образ
І благородну зовнішність його.
Ви короля втягнули у розпусту
І нею від дружини відштовхнули,
Ви радощів позбавили їх ложе
І королеви юної красу
Примусили поблякнути від сліз.
Я – родич короля, одної крові,
Був з ним близьким і відданим йому,

Та ви мене підступно оббрехали
В його очах, і змушений я був
В чужих краях за домом сумувати
І їсти там вигнання хліб гіркий.
А ви моє майно порозтягали,
Ви порубали парки і ліси,
Ви наказали познімати з замків
І мій девіз, і родовий мій герб.
Тож не лишилось в мене навіть знаків
Мого дворянства й знатності моєї,
Є лиш життя і пам'ять у людей.
Усім, що я сказав, – а міг додати
Удвічі більше сказаного тут –
Ви, Гріне й Буші, заслужили смерть.
(Варті)
Обох на страту відведіть негайно.

Б у ш і
Прощайте, лорди! Смерть вселяє страх,
Та Болінгброк для Англії страшніший.

Г р і н
Я вірю, Бог для нас відкриє рай
І покарає пеклом беззаконня.

Б о л і н г б р о к
Нортумберленде, забирайте їх.

Нортумберленд та інші ідуть геть,
супроводжуючи Буші та Гріна.

Як чув я, дядю, дім ваш став притулком
Для королеви нашої. Прошу
Про неї піклуватись щонайкраще.
Їй передайте мій низький уклін;
Прошу про це подбати особисто.

Й о р к
Я вже до неї відіслав гінця
З листом, де почуття я ваші виклав.

Б о л і н г б р о к

Спасибі вам за це, люб'язний дядю!

Тепер пора нам, лорди, у дорогу:

Потрібно упокорити Глендавра

І бунтівливих спільників його.

Спочатку – труд, а відпочинок потім.

Ідуть геть.

Сцена друга

Берег Уельсу. Вдалині – замок.

Входять к о р о л ь Р і ч а р д, є п і с к о п

К а р л е й л ь с ь к и й, О м е р л ь та солдати.

К о р о л ь Р і ч а р д

Цей замок зветься Барклофлі, здається?

О м е р л ь

Так, мій король. Як дихається вам

Тут після днів морської хитавиці?

К о р о л ь Р і ч а р д

О, дуже легко. Плачу я від щастя,

Що знову я в своєму королівстві. –

Тебе вітаю, Англіє моя,

Хоч кінськими копитами стоптали

Твої поля війська бунтівників.

Як мати після довгої розлуки

З дитиною, її голубить ніжно,

Від радості крізь сльози сміючись,

Так я тебе голублю, земле рідна,

Своєю королівською рукою

І сам також то плачу, то сміюсь.

Сувора будь, моя ласкава земле,

До ворогів володаря свого:

Плодів своїх зажерливості їхній

І ласощів своїх не надавай!

Лиш павуків отруйних їм назустріч

Та жаб мерзенних вишли. Хай вони

Їм уражають ноги, що посміли
Тебе топтати, рідна сторона!
Хай кропива жалюча зустрічає
Усюди ворогів моїх. Нехай,
Коли зірвати квітку заманеться,
То вжалить їх у квітці тій змія;
Отрутою роздвоєного жала
Нехай уб'є підступних ворогів!
Не смійтесь, лорди, над моїм закляттям:
Скоріше голос мій земля почує
І на солдат обернеться каміння,
Ніж налякаюсь я, король природний,
Озброєних отих бунтівників.

К а р л е й л ь

У вищих сил, що вас коронували,
Є сили цю корону зберегти.
Та засобами, наданими небом,
Усе ж не варто нехтувати вам,
Бо й небо вас позбавить допомоги.

О м е р л ь

Це значить, що не треба зволікати,
Коли військова сила Болінгброка
Міцніє і зростає з кожним днем.

К о р о л ь Р і ч а р д

Кузене, не журись! Хіба не знаєш,
Що в темряві, коли за горизонт
Зайшло небесне непідкупне око,
Розбійники та злодії вчиняють
Криваву різанину й грабежі?
Та тільки-но ранковий перший промінь
Позолотить верхівки дужих сосен
І надішле свої разючі стріли
До кожної злочинної нори, –
Як вже розбійник, зрадник і убивця
Втрачають силу і тремтять від страху,
Тому що спала мороку завіса
Із їх обличч, з їх грішних тіл і душ.
Отак і Болінгброк, розбійник, зрадник,

Який зухвало вдерся уночі
В той час, як ми були за горизонтом,
Побачить, як ми сходимо на трон,
І щоки зашаріються у нього
Від сорому жагучого за зраду,
Його засліпить велич королівська
І затремтить він від гріхів своїх.
Знай, що не здатні змить всі води моря
Святий елей з монаршого чола,
Не здатні смертні люди розвінчати
Господнього посланця на землі.
На кожного із тих, кого примусив
Підняти меч безчесний Болінгброк
Супроти королівської корони,
Господь пошле по ангелу з небес.
Розсіється це воїнство чуже:
Господь лиш справедливих береже!

Входить С о л с б е р і.

Мілорде, чи далеко ваші сили?

С о л с б е р і
Не далі і не ближче, мій король,
Ніж руки ці слабкі. Лиш про нещастя
Вам оповість печальний мій язик –
Ним цілковито володіє розпач.
Володарю, на день ви запізнались,
І я боюсь, що цей єдиний день
Навіки ваше щастя перекреслив.
Один лиш день вчорашній поверніть,
І будете ви військом володіти
В дванадцять тисяч воїнів; сьогодні ж –
Нещасне це сьогодні – надто пізно:
Єдиний день, байдужий лиходій,
Позбавив вас і друзів, і надій.
У вашу смерть повіривши до строку
Валлійці присягнули Болінгброку.

О м е р л ь

Тримайтеся, володарю! Ви зблідли!

К о р о л ь Р і ч а р д

Дванадцять тисяч воїнів! Їх кров
Рум'янила лице мені. А нині
Немає їх. То як мені не збліднуть?
Ні гордості, ні сили вже нема.
Тікайте геть усі, хто хоче жити:
І час мені відмовився служити.

О м е р л ь

Кріпиться і згадайте, хто ви є!

К о р о л ь Р і ч а р д

Так, я себе забув! Чи не король я?
Величність полохлива, пробудись!
Хіба ім'я монарше не дорожче
За сорок тисяч прізвиськ та імен?
Ім'я моє, озбройся! Проти тебе
Повстав підданець, підлий і нікчемний.
Соратники мої! Не упаде
Імення королівське! Дядько Йорк
Достатньо має сил, щоб нам надати
Свою підтримку. Хто сюди іде?

Входить С к р у п.

С к р у п

Бажаю більше щастя королю,
Ніж сповіщу я скорбними вустами.

К о р о л ь Р і ч а р д

Готовий я, мої відкриті вуха;
Та що вони почути можуть гірше,
Аніж перелік втрат моїх земних?
Можливо, я вже втратив свій престол?
Та він мені приносив лиш турботи,
А хто ж не радий здихатись турбот?
Чи Болінгброк зрівнятись хоче з нами?
Та вище нас він все одно не стане,
Бо він лиш раб Господній, як і ми.
Народ наш збунтувався? Що поробиш, –
Він зрадив нас, а отже, зрадив Бога.

За лихо будь-яке, що ми ждемо,
Страшніша смерть. Та всі ми помремо.

С к р у п

Я радий, що готові ви почути
Лихі звістки, озброївши свій дух.
Як у шалену зливу срібні ріки,
Здуваючись, виходять з берегів
І водами затоплюють всю землю,
Немов би захлинувся світ в сльозах, –
Так захлеснуло військо Болінгброка
Потоком сталі всю державу вашу
І лютістю наповнились серця.
Насунувши на лисини шоломи,
Повстали проти влади старики.
Хлопчиська, намагаючись змінити
На бас ще незміцнілі голоси,
Вдягають завеликі обладунки,
Щоб і собі рушати на війну.
Монахи теж готові воювати
І з тиса, двічі згубного, собі
Вони старанно вчаться гнути луки.
І навіть прялі вашому престолу
Погрожують зухвало, клянуци.
Повстали всі; і те, що бачив я,
Страшніше, аніж розповідь моя.

К о р о л ь Р і ч а р д

Ти добре, аж занадто, розповів
Про кепські справи наші. Де ж поділись
Граф Уїлтшир та друзі Грін і Буші?
Що з ними сталось? Як могли вони
Дозволити, щоб ворог безборонно
Блукав у межах нашої держави?
Коли ми переможемо ворогів,
Вони за це заплатять головою.
Ручаюся, що з підлим Болінгброком
Вони вже поспішили помиритись.

С к р у п

Воістину між ними повний мир.

К о р о л ь Р і ч а р д
Негідники! Розбійники! Єхидни!
Собаки підлі, що готові руки
Лизати кожному! Гадюки підколодні!
Я їх пригрів на грудях, а вони
Мені у серце устромили жало!
Три зрадники, Іуди між Іуд
І кожен втричі гірший за Іуду!
Вони уклали мир із ним? За це
Нехай війну їм пекло оголосить!

С к р у п
Я бачу, що любов і дружба можуть
Перетворитись раптом на ненависть.
Не треба проклинати їх: вони
Скріпили мир не власними руками,
Їм голови покласти довелось.
Дістались їм обійми смерті злі,
І мирно сплять вони в сирій землі.

О м е р л ь
Як? Вмерли Буші, Грін та Уїлтшир?

С к р у п
Їх нещодавно страчено в Брістолі.

О м е р л ь
А де ж із військом герцог, батько мій?

К о р о л ь Р і ч а р д
Яка різниця – де він? Хай ніхто
Надій на порятунок не плекає.
Давайте поговоримо про смерть,
Про черв'яків, про написи надгробні.
Хай прах земний для нас папером буде,
Свою скорботу впишемо слізьми.
Належить нам складати заповіти,
Обрать душоприказників. Та що ж
Заповісти ми можемо у спадок?
Лиш наше тіло – матері-землі!
Держава наша і життя віднині

В руках у Болінгброка; що назвати
Ми можемо своїм? Одну лиш смерть
Та той шматок безплідної землі,
Який в'язкою глиною своєю
Придавить і накриє наші кості!
Сідаймо тут, будь ласка, і згадаймо
Перекази про долі королів.
Із них одні повалені, а інші
Загинули у битвах, на війні;
Когось жорстокі привиди терзали
Убитих ними жертв; когось згубила
Отрутою дружина дорога;
Когось вві сні зарізали – всі вбиті.
Всередині вінця, який наклали
На королівську голову, сидить
На троні смерть, зарозумілий блазень,
Над владою монарха сміючись.
Вона нам дозволяє для потіхи
Побути трохи в ролі короля,
Який вбиває поглядом єдиним,
Здається людям грізним і страшним.
Вона нам надає примарну владу
І запевняє нас, що наша плоть,
Неначе мідь, тверда і непорушна.
Та тільки-но повіримо у це,
Достатньо їй, хоч шпилькою, проткнути
Благеньку плоть, і все: прощай, король!
Тож одягніть, панове, капелюхи,
Бо шана плоті цій – гірка насмішка.
Забудьте звичай, честь і етикет:
Вони весь час вас вводили в оману,
Бо, як і ви, я їм насущний хліб,
Терплю печаль, бажаю і страждаю.
Залежу я від пристрастей не менше,
Ніж кожен з вас. Який же я король?

К а р л е й л ь

Володарю! Хто має глузд і волю,
Той не сидить, чекаючи нещастя,
А поспішає їх перепинити.
Страх робить вас слабкішим і водночас

Суперникові сили додає.
Сміливого підтримує надія,
А легкодухих губить власний страх.
Відважний, хоч поразки він зазнав,
Своєю смертю смерть саму здолав.

О м е р л ь
Є в батька військо. Вірю, день наступить –
По крихті сили зберемо до купи.

К о р о л ь Р і ч а р д
(до Карлейля)
Докори справедливі. Прийде строк,
І скориться нам гордий Болінгброк.
Минув припадок страху. Нумо в путь!
Своє неважко буде повернуть.
(до Скрупа)
Де дядько наш? З надією питаю,
Хоч сум в твоєму погляді читаю.

С к р у п
Передбачають люди дощ рясний,
Коли побачать хмар кошлатих низку.
Якщо вже погляд мій такий сумний,
Даремно вам чекати добру звістку.
Неначе кат, розтягуючи муки,
Найгіршу я залишив наостанку:
У спілці з Болінгброком герцог Йорк,
На півночі всі замки поздавались,
На півдні приєдналося до бунту
Все лицарство.

К о р о л ь Р і ч а р д
Доволі! Зупинись!
(до Омерля)
Будь проклятий, кузене! Ти відняв
Солодкий шлях до відчаю. Навіщо? –
Що скажете? Ну, де ж вона, надія?
Клянуся, що зненавиджу навіки
Того, хто скаже, що надія є!
Поїдьмо в замок Флінт: життя нещасне

Закінчить там король, в скорботі згасне.
Усіх солдат звільнить. Хай орють, сіють
І хай на їх полях надії зріють.
Тепер надії в мене вже нема,
Тож співчувати й радити дарма.

О м е р л ь
Хоч слово, мій король!

К о р о л ь Р і ч а р д
Образить двічі
Той, хто лестити здумає у вічі.
На схід вам раджу скерувати крок:
Заходить Річард, сходить Болінгброк!

Ідуть геть.

Сцена третя

Уельс. Рівнина перед замком Флінт.
Входять з барабанами і знаменами Б о л і н г б р о к,
Й о р к, Н о р т у м б е р л е н д, почет і війська.

Б о л і н г б р о к
Наскільки нам з донесення відомо,
Усе валлійське військо розбрелось;
Граф Солсбері відбув до короля,
Який у колі нечисленних друзів
На узбережжі висадився дець.

Н о р т у м б е р л е н д
Новини дуже радісні, мілорде.
Цілком можливо, що у цьому замку
Ховає Річард голову свою.

Й о р к
Мілорде, вам би слід було сказати
"Король наш Річард". О, нещасний день,
Коли король увінчаний повинен
Ховатися від сил бунтівників!

Н о р т у м б е р л е н д

Даремно, ваша світлосте, так хибно

Мої ви розтлумачили слова:

Для стислості я титул скоротив.

Й о р к

В часи недавні за подібну стислість

Коротким був би з вами наш король:

Щоб голову ви так не задирали,

Її зрубавши, скоротив би вас.

Б о л і н г б р о к

Ви берете на себе забагато.

Й о р к

На жаль, тобі я дядько, а не тато.

Та пам'ятай, що є над нами бог.

Б о л і н г б р о к

Я знаю, дядьку, це і божій волі

Не опираюсь. – Хто сюди іде?

Входить П е р с і.

Вітаю, Гаррі! Замок не здається?

П е р с і

На це не схоже. Він по-королівськи

Укріплений, готовий до облоги.

Б о л і н г б р о к

По-королівськи? Може, там король?

П е р с і

Він там, мілорде, там король наш Річард,

За стінами із каменю й вапна.

З ним лорд Омерль, лорд Солсбері, сер Скруп

І хтось поважний із осіб духовних,

Чиє ім'я дізнатись я не зміг.

Н о р т у м б е р л е н д

Я впізнаю єпископа Карлейля.

Б о л і н г б р о к

Нортумберленде! Підійдіть поближче
До стін ребристих древньої твердині;
Нехай проникне у її бійниці
Непереможний голос мідних труб,
Що закликають до переговорів.
Скажіть таке: я, Генріх Болінгброк,
Цілую королю покірно руку
І перед ним навколішки стаю.
Я визнаю себе його васалом,
До ніг його я згоден скласти меч,
Та за умови, що моє вигнання
Скасує він і мій законний спадок
Пообіцяє твердо повернуть.
Якщо король не згоден, доведеться
Мені тоді застосувати силу,
І потече невинна кров англійців,
Прибивши пил, немов раптовий дощ.
Далекий я від наміру такого, –
Кривавою вологою зросити
Зелені луки рідної землі,
Де посідає трон король наш Річард, –
І це моя покірність доведе.
Ідіть і все, що чули, передайте.

Нортумберленд іде в напрямку замку.

Тим часом ми розгорнемо війська.
Хай змовкне грізний гуркіт барабанів,
Щоб всім, хто там, – за стінами фортеці, –
Ми наміри миритись довели.
Передбачаю я, що наша зустріч,
Мов зустріч ворогуючих стихій,
Вогню й води, породить грім жахливий,
Що роздирає небо на шматки.
Він – блискавка, а я – волога хмара;
Шаліє він, а я проллюсь дощем,
На землю – не на нього, тихо, мирно.
Ходімо трохи ближче попід стіни,
Побачимо, як він зустріне нас.

Лунає звук труби, що запрошує до переговорів, їй відповідає труба із замку. Під звуки труб виходять на стіни к о р о л ь Р і ч а р д, є п і с к о п
К а р л е й л ь с ь к и й, О м е р л ь, С к р у п т а С о л с б е р і.

Й о р к

Дивіться, ось король! Подібний він
До сонця, що з'явилося на сході,
Коли воно від гніву червоніє
На ті похмурі, заздрісні хмарки,
Які йому світити заважають,
Затьмарюючи шлях у небесах.
Він, безумовно, істинний король!
Орлиний погляд, непідробна велич!
Як жаль, що до скорботи прирекло
Безглуздя долі це ясне чоло!

К о р о л ь Р і ч а р д

(до Нортумберленда)

Здивовані ми дуже. Ми чекали,
Що ти прихилиш боязкі коліна
Перед своїм законним королем.
Якщо я твій володар, – як посміли
Забути свій обов'язок вони?
Якщо я не король уже для тебе,
То де ж тоді, скажи, десниця Божа,
Що від престолу відлучила нас?
Бо нічия рука із крові й плоті
Не вирве скіпетр з наших рук свавільно.
Якщо вже хтось наважиться на це –
Той святотатець, бунтівник і злодій.
Звичайно, сподівається ви,
Що інші теж свої згубили душі
Відреченням від нас; що ми безсилі,
Позбавлені і друзів, і солдат.
Та знайте, що Господь наш всемогутній
З висот небесних нам на допомогу
Пошле свою непереможну рать;
Вона скарає вас і ваші сім'ї,
Живих і ненароджених іще,
За те, що ви, васали, збунтувались
І здумали загрожувати короні,

Зібравши сили проти короля.
Чи то не Болінгброк гуляє полем?
Скажи йому тоді, що кожен крок
По цій землі – то безсоромна зрада.
Чи хоче він лишити по собі
Кривавий слід війни і міжусобиць?
Та перш ніж дочекається він миру,
Вдягнувши на чоло корону нашу,
Десятки тисяч можуть полягти
У рідну землю, а її обличчя,
Спотворене стражданням, втратить колір
Цнотливого дівочтва, замінивши
Його багровим кольором війни,
Бо все навкруг окропить кров англійська.

Н о р т у м б е р л е н д
Хай збереже володар наш небесний
Володаря земного, короля,
Від жаху і страхіття міжусобиць!
Кузен ваш благородний, Болінгброк,
Цілує шанобливо вашу руку.
Клянеться він гробницею святою,
Де кості діда вашого лежать,
І кров'ю королівською, що в жилах
У вас обох нестримно струменить
Із спільного, великого потоку,
І мужньою рукою Джона Ганта,
І гідністю дворянською, і честю,
Що служать запорукою для клятв:
Прийшов сюди просити він уклінно
Повернення своїх спадкових прав
І скасування довгого вигнання.
Якщо король йому дарує милість,
Іржі віддасть він свій блискучий меч,
А коней бойових поставить в стійла.
Своє ж він серце, віддане і вірне,
Присвячує служінню королю.
Як принц, клянеться він, що все це – правда,
І в тому ж я клянусь, як дворянин.

К о р о л ь Р і ч а р д

Нортумберленде, передай кузену,
Що буде він для нас жаданим гостем,
І все, про що він просить справедливо,
Йому беззаперечно надамо.
Іще йому у висловах люб'язних
Від нас ти щирий передай привіт.

Нортумберленд повертається до Болінгброка.

(до Омерля)

Чи не зганьбили ми себе, кузене,
Ласкавим словом, виглядом смиренным?
Нортумберленда можна повернуть,
Щоб з ним послати зрадникові виклик,
Вступити в бій і вмерти у бою.

О м е р л ь

Приспівь його солодкими речами,
А час пошле нам друзів із мечами.

К о р о л ь Р і ч а р д

О Боже! Чи зуміє мій язик,
Що присудив зухвальця до вигнання,
Підлесливо змінити власний вирок?
Якби я був великим, як нещастя,
Чи меншим, аніж мій високий сан!
Якби забути, ким я був раніше
І ким я бути змушений тепер!
Чи ти ще б'єшся, серце? Чи розбилося?
На друзки нас розбили вороги.

О м е р л ь

Нортумберленд вертається до нас.

К о р о л ь Р і ч а р д

Що королю накажуть? Підкоритись?
Він скориться. Чи скинуть короля?
Він змириться і з цим. Віднімуть титул?
Та що для мене титул? Бог із ним!
Віддам палац за келію монашу,
Свою порфіру – за волосяницю,

Свої дорогоцінності – за чотки,
За олов'яну миску – срібні кубки,
За посох пілігріма – скіпетр свій.
Віддам усіх підданців за розп'яття,
А всю свою країну – за малу
Забуту, вбогу і тісну могилку
На кладовищі тихому. Або
Нехай мене заріють на дорозі,
Щоб рік за роком попирав народ
Чоло монарха власного ногами.
Якщо він серце розтоптав моє
Ще за життя, хай топче після смерті!
Ти плачеш, мій кузене, мій Омерле?
Ми бурею зітхань, струмками сліз
Примусимо лягти хліба на полі,
І в бунтівній країні буде голод.
Чи, може, ми придумаємо гру
Із нашою печаллю? Як наприклад:
Хай наші сльози видовбають нам
В землі дві ямки – наші дві могили –
І хай про нас на камені напишуть:
"Два родичі поховані людьми
В могилах цих, що вириті слізьми".
Якщо ця гра здається вам смішною, –
Ну що ж? Тоді посмійтесь наді мною.

(до Нортумберленда)

Нортумберленде, милостивий лорде,
Що повелів король наш Болінгброк?
Чи він дозволить Річардові жити,
Допоки не прийшла по нього смерть?
Якщо дозволить, то подайте знак,
Я зрозумію, що сказав він: "Так".

Н о р т у м б е р л е н д

Благоволіть, володарю, спуститись,
Він буде вас чекати унизу.

К о р о л ь Р і ч а р д

Спуститись? Я спущусь, як Фаетон,
Що стримати не зміг шалених коней.

Нортумберленд повертається до Болінгброка.
Донизу! У приниження безмірність,
Щоб показати зраднику покірність.
Вниз, сонце! Ніч вступає у права:
Де жайворон співав, – кричить сова.

Всі спускаються зі стін замку.

Б о л і н г б р о к
Що передати нам звелів король?
Н о р т у м б е р л е н д
Він сам не свій, неначе втратив розум.
Говорить якось дивно. Ось він сам.

Входять к о р о л ь Р і ч а р д і його почет.

Б о л і н г б р о к
Належну шану всі йому віддайте
І відійдіть подалі.
(Стає навколішки.)
Мій король!

К о р о л ь Р і ч а р д
Люб'язний мій кузене, підійміться
І більше не принижуйте колін,
Щоб ця земля низька не запишалась
Їх дотиком. Приємніше мені
Було б переконатись у любові,
Аніж холодну бачити поштивість.
Я знаю: хоч коліно ваше гнеться,
Найвищим стати серце ваше рветься.

Б о л і н г б р о к
Лиш за своїм прийшов я, мій король.

К о р о л ь Р і ч а р д
Беріть – все ваше! Сам я ваш також.

Б о л і н г б р о к
Володарю, моїм настільки будьте,
Наскільки я зумію заслужити

Прихильність вашу.

К о р о л ь Р і ч а р д

Гідні ви її.

Той гідний мати все, хто вміє брати

Відвагою і силою своєю. –

Дай руку, Йорку. Сльози осуши,

Бо не зцілить сльозами біль душі. –

Хоч молодий я бути вам за батька,

Кузене мій, та ви вже застарі,

Щоб стати спадкоємцем. Поступаюсь

Вам добровільно, хоч би що просили,

Бо опиратись я не маю сили.

Тепер, кузене, в Лондон, чи куди?

Б о л і н г б р о к

Так, мій король.

К о р о л ь Р і ч а р д

Тоді і я туди.

Всі ідуть геть.

Сцена четверта

Ленглі. Сад герцога Йоркського.

Входять к о р о л е в а і дві ф р е й л і н и.

К о р о л е в а

Яку б нам гру придумати таку,

Щоб ми забули всі гіркі турботи?

Ф р е й л і н а

Пограймося, королево, у м'яча.

К о р о л е в а

О ні, ця гра нагадує постійно,

Що доля нами грає, як м'ячем,

І на шляху нам зводить перешкоди.

Ф р е й л і н а

Тоді, якщо завгодно, потанцюймо.

К о р о л е в а

Чи зможу я рахунок па тримати,
З рахунку збившись прикрощам своїм?
Не треба танців, інше щось придумай.

Ф р е й л і н а

Тоді, дозвольте, казку розкажу.

К о р о л е в а

Веселу чи печальну?

Ф р е й л і н а

Вибирайте,
Що хочете.

К о р о л е в а

Ніякої не треба.
Якщо веселу казку розпочнеш,
Тим більше нагадаєш ти про горе.
Якщо ж печальну, то вона лиш збільшить
Скорботою мою гірку печаль.
Що маю я - повторювать не варто,
Чого нема - про те не треба сліз.

Ф р е й л і н а

Я щось вам заспіваю.

К о р о л е в а

Ти щаслива,
Якщо співати можеш ти іще,
Та плач мені приємніший за пісню.

Ф р е й л і н а

Готова я заплакати для вас.

К о р о л е в а

Коли б я горе виплакати зуміла,
У тебе сльози я б не позичала,
Сама, як ти, співала би тоді.

Чекайте: он ідуть садівники.
Сховаймося скоріше за кущами.
Готова я побитись об заклад,
Поставивши усю мою скорботу,
Приміром, проти зламаной шпильки,
Що між собою про державні справи
Вони розмову зараз поведуть.
В часи незгод і смут усі в тривозі:
Біда кричить, що горе на порозі.

Королева і фрейліни ховаються. Входять
с а д і в н и к і д в а р о б і т н и к и.

С а д і в н и к

(робітникові)

Послухай, підв'яжи на абрикосах
Гілки, що обважніли, і обвисли,
І пригинають ствол, що їх тримає,
Як спину батька неслухи-сини.

(другому робітникові)

А ти підріж, неначе кат жорстокий,
Всі пагони, що надто гордовито
Над іншими до неба піднялись:
В державі нашій хай панує рівність, –
Сам я почну полоти бур'яни,
Що, із землі висмоктуючи соки,
Рости культурним квітам не дають.

П е р ш и й р о б і т н и к

Навіщо нам потрібно в межах саду
Підтримувать порядок, форму, міру,
Щоб він служив законності взірцем,
Коли наш край, оточений морями,
Наш сад великий, травами заріс,
Зачахли в бур'янах найкращі квіти,
Нема кому дерева доглядати,
А пишні крони вижерла черва?

С а д і в н и к

Мовчи! Бо той, хто безлад цей дозволив,
Тепер і сам зав'янути повинен.

Під захистом закону він зростив
Зажерливі й шкідливі бур'яни,
Які вважав опорою своєю.
Та їх з корінням вирвав Болінгброк.
Кажу я вам про графа Уїлтшира,
Про Гріна й Буші.

П е р ш и й р о б і т н и к
Як? Вони померли?

С а д і в н и к
Їх страчено. А сам король недбалий
До Болінгброка втрапив у полон.
Як жаль, що не беріг він і не пестив
Країну так, як пестимо ми сад!
Весною ми надрізуємо кору
Дерев плодових, щоб не згинуть їм,
Надміру переповненими соком.
Коли б він так з вельможами робив,
Чия зростала непомірно сила,
Росли б вони на користь всій державі,
А він плоди їх вірності збирав.
Щоб дати простір гілці плодоносній,
Ми часто зайві пагони зрізаєм.
Якби так само дбав про владу він,
То втримав би на голові корону
І не позбувся б він до строку трону.

П е р ш и й р о б і т н и к
Ти думаєш, що скинуть короля?

С а д і в н и к
Він вже не має влади; вірогідно,
Що він невдовзі втратить і корону.
В листі, який одержав уночі
Один із друзів герцога, недобрі
Звістки про це.

К о р о л е в а
Не маю більше сил
Їх слухати, мовчати і терпіти!

(Виходить з кущів.)

О ти, що обробляєш, як Адам,
Цей райський сад! Як смів язик твій грубий
Промовити такі страшні звістки?
Якої Єви, чи якого змія
Слова тебе штовхнули на нове
Гріхопадіння? Як ти міг сказати,
Що скинуть із престолу короля?
Як ризикуєш ти, не кращий бруду,
Передрікти падіння божества?
Скажи мені: як, звідки і коли
Про це дізнався? Говори, нещасний!

С а д і в н и к

Пробачте, королево! Дуже жаль
Смутити вас, та розповідь правдива.
У владі Болінгброка наш король,
На терезах Фортуни їхні долі.
Лиш декілька безпомічних нікчем
На шальці разом з вашим чоловіком,
Які не додають ваги, на жаль.
На іншій - всемогутній Болінгброк
І разом з ним усі англійські пери.
То шалька ця, напевне, переважить.
У Лондон їдьте. Впевнитесь у тім -
Я те сказав, про що відомо всім.

К о р о л е в а

Навіщо ти, нещастя прудконоге,
Зі звісткою своєю запізнилось?
Чому я все остання дізнаюсь?
Чи хочеш ти, щоб якомога довше
Печаль і горе мучили мене?
(до фрейлін)
Скоріше від'їжджаймо до столиці,
Де мій король, можливо, у темниці,
А в натовпі вельмож та їх жінок,
Напевне, тріумфує Болінгброк.
(до садівника)
За звістку, що приніс невмисне ти,
Дай бог твоєму саду не цвісти!

Королева і фрейліни ідуть геть.

С а д і в н и к

Нехай би праця вся моя пропала,
Щоб тільки королева не страждала.
Тут, де вона почула про біду,
Я жалібницю-руту розведу.
Хай пам'ятають у саду дерева,
Як проливала сльози королева.

Ідуть геть.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

Сцена перша

Лондон. Тронна зала у Вестмінстерському палаці. Навколо трона, на підвищенні, стоять лорди: ліворуч – цивільні, праворуч – духовного звання;
внизу – члени палати громад. Входять Б о л і н г б р о к, О м е р л ь, С е р р е й,
Н о р т у м б е р л е н д, П е р с і, Ф і ц у о т е р, є п і с к о п К а р л е й л ь с ь к и й,
а б а т В е с т м і н с т е р с ь к и й та інші, за ними варта веде Б е г о т а.

Б о л і н г б р о к

Хай вільно Бегот стане перед нами. –
Тож розкажи нам, Беготе, правдиво,
Хто заподіяв Глостерові смерть?
Хто разом з королем задумав вбивство
І взяв на себе цей кривавий труд,
Життя його до строку обірвавши?

Б е г о т

Хай лорд Омерль переді мною стане.

Б о л і н г б р о к

Прошу, кузене, стати перед ним.

Б е г о т

Мілорде, чи принизите язик
Відмовою від слів своїх колишніх?
В недобрий час, коли був герцог Глостер
Приречений на смерть, сказали ви:
"Невже такі короткі в мене руки,

Що з Англії не зможуть дотягнутись
До тіла дядька Глостера в Кале?"
Іще я чув, мілорде, іншим разом,
Як ви сказали, що було б вам легше
Відмовитись від сотні тисяч крон,
Ніж згодитись з поверненням додому
Кузена Болінгброка, й додали,
Що смерть його для Англії була би
Благословенням божим.

О м е р л ь
О мілорди!
Що мушу я сказати брехуну?
Принижу я високий титул свій,
Як викличу його на поєдинок.
Та язика наклепника усе ж
Я честь свою ганьбити не дозволю.
(Кидає рукавичку.)
Ось, маєш запоруку. Це клеймо
Тепер тебе відмітило для пекла.
Усе брехня, що ти тут розповів,
І доведу я це твоєю кров'ю,
Хоч жаль бруднити лицарський свій меч.

Б о л і н г б р о к
Стій, Беготе, застави не займай!

О м е р л ь
Як я бажав би, щоб не він, а кращий
З присутніх тут дворян, – крім одного, –
Посмів мені образу цю завдати!

Ф і ц у о т е р
Якщо шукаєш рівного собі,
То ось тобі зустрічна рукавичка.
(Кидає рукавичку.)
Я присягаюсь сонцем, що над нами
У небі сяє, чув я особисто,
Як нахвалявся ти, що герцог Глостер
Своїм кінцем завдячує тобі.
Хоча б і двадцять раз ти заперечив,

Я доведу усім, що це - брехня.
І ту брехню готовий повернути
Мечем своїм у лицарським двобої
У груди, де народжена вона.

О м е р л ь
Цього ти не діждешся, боягузе!

Ф і ц у о т е р
Хоч зараз битись згоден, присягаюсь!

О м е р л ь
До пекла ти потрапиш за брехню!

П е р с і
Омерле, звинувачено тебе
Настільки ж чесно, скільки ти безчесний.
Щоб довести це, я готовий битись
З тобою і жбурляю рукавичку
Під ноги: як посмієш - підійми!

О м е р л ь
Якщо я не посмію, хай відсохне
Моя рука, щоб я уже не зміг
На друзки розтрощити сталлю помсти
У поединку ворога шолом!

І н ш и й л о р д
І я також, Омерле, доручаю
Землі свою заставу - рукавичку.
Щоб розлютився ти, не перестану
І день, і ніч кричати: "Ти брехун!"
Якщо посмієш, виклик мій прийми!

О м е р л ь
Ну, хто іще? Прийму я кожен виклик!
В мені відвага тисячі бійців.
Таких, як ви, я знищу двадцять тисяч.

С е р р е й
Мілорде Фіцуотере, я чув

Розмову вашу з герцогом Омерлем.

Ф і ц у о т е р

Так, ви були присутні при розмові.

Засвідчіть же, що правду я кажу.

С е р р е й

Клянуся небом: скільки в ньому правди,

То стільки ж і брехні в твоїх словах!

Ф і ц у о т е р

Серрею, брешеш!

С е р р е й

Ти, щеня безчесне!

Твою брехню на меч я покладу,

Щоб він пройнявся помстою і далі

Він до тих пір вершив свою відплату,

Аж поки і брехня, і сам брехун

Навіки в землю ляжуть непорушно.

Тобі свою жбурляю рукавичку.

Якщо посмієш, підійми її!

Ф і ц у о т е р

Як ти коня пришпорюєш шалено!

Я смію їсти й пити, жити й дихать,

То, певно, і зустрінувши Серрея

Будь-де, хоч і в пустелі, я посмію

Йому в обличчя плюнути й сказати,

Що бреше, бреше, бреше, бреше він!

Тебе до неминучої відплати

Я клятвою своєю прив'яжу.

Як правда, що прославитися мрію

Я в цьому, ще незвіданому, світі,

Так правда все, у чому звинуватив

Омерля я. – Ще чув я від Моубрея,

Що двох своїх людей, Омерле, ти

В Кале послав, щоб Глостера убили.

О м е р л ь

Хай хтось мені із чесних християн

Дасть рукавичку, щоб її я кинув

На знак того, що Норфолк теж збрехав!
Хай він сюди повернеться з вигнання,
І божий суд тоді розсудить нас.

Б о л і н г б р о к
Всі чвари під заставами залиште,
Допоки не повернеться Моубрей.
Хоч ворог він мені, його повернем
І віддамо колишні володіння.
Омерлю з ним призначимо двобій.

К а р л е й л ь
Цей славний день ніколи не настане.
Вигнанець Норфолк мужньо воював
В святій землі в борні за гроб Господній.
Під стягом хрестоносців виступав
Він проти турок, чорних, сарацинів
І, стомлений військовими трудами,
В Італію прекрасну повернувся,
Де скоро у Венеції й помер.
Її землі віддав він грішне тіло,
А чистий дух – Спасителю Христу,
Під знаменом якого йшов у битви.

Б о л і н г б р о к
Він справді вмер?

К а р л е й л ь
Мені відомо точно,
Як те, що сам я досі ще живу.

Б о л і н г б р о к
Нехай Господь дарує мир і спокій
Душі його на лоні Авраама! –
Ви, лорди, тимчасово припиніть
Свої незгоди й чвари, доки ми
Призначимо вам дні для поєдинків.

Входить г е р ц о г Й о р к з почетом.

Й о р к

До тебе я, Ланкастере, прийшов
Прийженого Річарда посланцем.
Він добровільно визнає тебе
Англійського престолу спадкоємцем
І скіпетр свій державний доручає
Твоїй міцній і доблесній руці.
Зійди ж на трон, який покинув Річард!
Зійди! І хай живе король наш Генріх!

Б о л і н г б р о к

То – Божа воля: я зійду на трон.

К а р л е й л ь

О ні! Від цього порятуй нас, Боже!
Хай багатьом вельможам серед вас
Не догоджу я мовою своєю,
Наважуся сказати вам найгірше,
Бо хтось же мусить правду говорити.
Якби між вас, між благородних лордів,
Знайшовся хтось настільки благородний,
Щоб праведно він міг чинити суд
Над благородним Річардом, то, певне,
Завадило б природне благородство,
Щоб він вчинив такий жахливий гріх.
Як може короля судить підданець?
А всі ми тут – підданці короля!
Не можна навіть злодія судити,
Не вислухавши виправдань його.
То чи можливо вам судить монарха,
Божественної величі подобу,
Помазаника Божого, обранця
Небесного владика, вінценосця,
Що заміщає Бога на землі?
Невже король повинен від підданців,
Що нижчі за народженням від нього,
З покірністю вислухувати вирок,
До того ще й заочний? Боже наш!
Не допусти, щоб чесні християни
Вчинили цей жахливий, чорний злочин!
Кажу вам, як підданцям: Бог велить
За короля підданцеві вступитись.

Лорд Болінгброк, якого захотіли
Ви королем назвати, – підлий зрадник,
Що безсоромно зрадив короля.
Якщо йому на голову корону
Насмілитесь покласти, – пророкую,
Що захлисне вітчизну кров англійська,
І декілька наступних поколінь
Оплачуть гірко цю недобру справу.
Цвістиме мир у турок, у невірних,
А тут у нас, де перше квітнув мир,
Кінця не буде битвам міжусобним,
Повстане брат на брата, рід на рід.
Насильство, страх, сваволя і розруха
Заполонять наш край, що назовуть
Голгофою, країною мерців.
Якщо вже дім англійських королів
Сам проти себе піде воювати,
То буде найжахливішим цей розбрат
З усіх, що пам'ятає білий світ.
Не змінюйте усталені порядки,
Щоб вас за це не прокляли нащадки!

Н о р т у м б е р л е н д
Такі чудові ваші міркування,
Що мусимо ми, сер, узяти вас
Під варту за пряму державну зраду. –
Мілорде Уестмінстере! До суду
В надійному його тримайте місці. –
Чи з рішенням погоджуються лорди,
Що прийняте палатою громад?

Б о л і н г б р о к
Хай Річарда до зали приведуть,
Щоб особисто зрікся він престолу.
Тоді і ми позбудемось підозр.

Й о р к
Служитиму йому провідником.
(Виходить.)

Б о л і н г б р о к

(до Омерля та Серрея)

Вас, лорди, беремо під варту теж:
Повинні ви надати запоруки,
Що в день потрібний з'явитесь на суд.

(до Карлейля)

Любові не чекали ми від вас,
На допомогу теж не сподівались.

Повертається Й о р к з к о р о л е м Р і ч а р д о м.
За ними декілька дворян несуть королівські регалії:
корону та інше.

К о р о л ь Р і ч а р д

Як дивно, що повинен я з'явитись
До короля, а сам ще не позбувся
Своїх недавніх королівських дум!
Ще не навчився гнутись і лестити,
Нашіптувать на вухо й потакати;
Хоч би дали моїй печалі час
Науку цю придворну досягнути!
Та все ж таки я пам'ятаю риси
Оцих людей: хіба то не вони
Були мені підвладні і кричали
У захваті: "Нехай живе король!"?
Так і Христа вітав колись Іуда.
Але Христос знайшов лиш в одному
З дванадцяти старанних учнів зраду,
Мене ж, на жаль, зреклись дванадцять тисяч,
І не лишився вірним ні один.
Нехай живе король! Чому ж не скаже
Ніхто "амінь"? Невже повинен я
Священиком і причетом служити?
Ну добре, я і сам скажу: амінь!
Нехай живе король! Вже не король я,
І все-таки амінь; можливо, небо
Мене іще вважає королем. –
Чому мене покликали сюди?

Й о р к

Для того, щоб відрікся добровільно
Від тягара турбот своїх державних

Та сану королівського свого
І передав корону Болінгброку.

К о р о л ь Р і ч а р д
Корону піднесіть мені. – Кузене,
Візьміться тут за неї, я ж – отут.
Тримаймося за неї з двох боків.
Корона – мов колодязь, ми – як відра,
Що зв'язані єдиним ланцюгом:
Порожнє підіймається угору,
Наповнене спускається униз.
Слізьми я повен і в сльозах тону,
А доля вас несе у вишину.

Б о л і н г б р о к
Самі бажали ви зректися трону.

К о р о л ь Р і ч а р д
Я віддаю вам владу і корону,
Але свою скорботу не віддам:
Мої печалі не потрібні вам.

Б о л і н г б р о к
З короною приймаю всі турботи
Із ваших рук.

К о р о л ь Р і ч а р д
Не зменьшить це скорботи.
Ви приймете турботи і вінець,
Та все ж моїм турботам не кінець:
Вони віднині – особисті справи.
Турботи ваші – то життя держави.
Причина всіх печалей і скорбот,
Що буду я позбавлений турбот.

Б о л і н г б р о к
Скажіть, чи ви зрікаєтесь корони?

К о р о л ь Р і ч а р д
Так, ні... Ні, так... Що вдіяти мені?
Щоб вийшло "так", зрікаюся від "ні".
Дивіться ж, як я скину сам себе!

Позбудусь тягаря своєї влади,
Із серця вирву королівську гордість,
Важкий свій скіпетр випущу із рук.
Віддам свою корону власноручно,
Слей із себе змию я слізьми,
Складу покійно свій священний сан.
Відмовлюся від всіх, мені належних,
Ознак пошани, почестей і прав,
Від володінь своїх і від прибутків.
Свої укази і декрети – знищу!
Хай Бог пробачить всім, хто будь-коли
Забув про клятви, що мені дали!
Хай береже Господь тебе від зради,
Кузене мій! А я, позбувшись влади,
Нехай позбудусь прикрощів своїх.
Тобі ж, хто став найвище за усіх,
Бажаю в щасті й славі керувати
Державою, що зміг завоювати.
Дай Бог, щоб посідає ти довго міг
Трон Річарда, а Річард в землю ліг,
Приречений до забуття і тління.
Бажаю безтурботного правління,
Король наш Генріх! Бог тебе спасе.
Я, ніби, все сказав. Чи ще не все?

Н о р т у м б е р л е н д

(подаючи папір)

Ось прочитайте ще свої зізнання
В сваволі і у злочинах тяжких,
Що ви вчинили з друзями своїми,
Які ви збитки завдали країні,
Коли іще були ви королем.
Покайтеся, і хай народ почує,
Що справедливо ми змістили вас.

К о р о л ь Р і ч а р д

Невже я сам повинен перед вами
Розмотувати клубок своїх діянь?
Нортумберленде, зміг би ти прилюдно,
Коли б ішлося про злочини твої,
Про них розповідати безсоромно?

Якщо б зумів, то в списку дій злочинних
Оголосив би ти найтяжчий гріх:
Усунення законного монарха,
Наруга над присягою святою,
За що тебе і небо прокляне. –
А ви, що стоїте навкруг спокійно
І дивитесь з цікавістю, як мучусь
Я горем і розкаянням своїм!
Мене жаліє дехто лицемірно
І ладен вмити руки, як Пілат;
Та це не заважає вам, Пілати,
Безтрепетно й жорстоко засудити
Мене на хресні муки, хоч водою
Не змити з себе вам цього гріха!

Н о р т у м б е р л е н д
Читайте, не потрібно зволікати.

К о р о л ь Р і ч а р д
Не бачу я, бо очі повні сліз!
І все-таки крізь цю солону воду
Я розрізняю зрадників навкруг.
Коли ж у власну душу зір спрямую,
Покаже він, що зрадник я і сам:
Хіба не я надав покірно згоду
Зірвати з короля його порфіру,
Забрати владу, розтоптати славу,
Щоб смердом став розвінчаний монарх?

Н о р т у м б е р л е н д
Мілорде...

К о р о л ь Р і ч а р д
Я не лорд тобі, нахабо!
Я втратив титул і своє ім'я, –
Ім'я, що я при хрещенні отримав,
Я втратив, – бо не Річард більше я.
О горе! Стільки зим прожив на світі,
Але не знаю: зватись як мені?
Бажав би бути королем із снігу,
Лиш для потіхи зіпленим, щоб міг

Розтанути під сонцем Болінгброка! –
О добрий і величний мій король! –
Хоч доброти у величі замало, –
Якщо мої слова ще мають ціну
У Англії, то слугам ти звели,
Хай дзеркало для мене принесуть.
На короля я хочу подивитись,
Позбавленого величі і влади.

Б о л і н г б р о к
Хай дзеркало хто-небудь принесе.
Один із слуг виходить.
Н о р т у м б е р л е н д
А ви папір тим часом прочитайте.

К о р о л ь Р і ч а р д
Дияволе, не мучай – я не в пеклі!

Б о л і н г б р о к
Нортумберленде, ти його облиш.

Н о р т у м б е р л е н д
Але громади цим не вдовольняться.

К о р о л ь Р і ч а р д
Задовольняйтесь тим, що прочитаю,
Поглянувши у ту правдиву книгу,
Де всі мої записані гріхи,
А книга та – я сам.
Входить слуга з дзеркалом.
Сюди подайте
Це дзеркало, щоб все я прочитав. –
Чому не стали глибшими ці зморшки?
Чом не лишилось шрамів від ударів,
Які мені скорбота завдала?
О скло підлесливе! Ти брешеш, як брехали
Корисливі прихильники мої!
Невже в тобі відбилося обличчя
Того, хто у гостинний свій палац
Збирав щодня по десять тисяч люду?
Обличчя, що примушувало очі,

Немов від сонця, мружитись постійно?
Обличчя необачної людини,
Яка була настільки легковажна,
Що скинути дозволила себе
З престолу Болінгброку? В ньому сяє
Примарна слава, і воно само
Примарне й тимчасове, як і слава.
(Жбурляє дзеркало на підлогу.)
Ну, ось воно, розтрошене на друзки!
Король без трону, це тобі наука:
Твоє обличчя знищила печаль.

Б о л і н г б р о к
Лиш тінь обличчя вашого, точніше,
Розбила на шматки печалі тінь.
К о р о л ь Р і ч а р д
Як ти сказав? Будь ласка, повтори!
Печалі тінь? Ну, що ж? Цілком можливо.
У глибині душі моя печаль,
А скарги всі і зовнішні страждання –
То привиди невидимого горя.
За щедрість щиро дякую, король!
Даруючи причини для печалі,
Навчаєш, як печалитись мені.
Лиш про одне просити хочу я,
А там піду й не буду докучати.
Чи можу сподіватися на милість?

Б о л і н г б р о к
Що побажає гідний наш кузен?

К о р о л ь Р і ч а р д
Я – більше, ніж король! "Кузен", ще й "гідний"!
Мені лестили досі лиш придворні, –
Тепер лестить, я бачу, сам король!
Просить мені не дозволяє гідність.

Б о л і н г б р о к
Так вимагайте.

К о р о л ь Р і ч а р д

І одержу?

Б о л і н г б р о к

Так.

К о р о л ь Р і ч а р д

Дозвольте, я піду.

Б о л і н г б р о к

Куди?

К о р о л ь Р і ч а р д

Байдуже.

Піду, куди накажете мені,

Лиш звідси геть скоріше б.

Б о л і н г б р о к

Хай сторожа

До Тауера проведе його.

К о р о л ь Р і ч а р д

Хай проведе! Мене вже провели:

Корону і престол мій відняли.

Король Річард, декілька лордів і варта ідуть геть.

Б о л і н г б р о к

Призначимо на середу наступну

Ми нашу коронацію. Готуйтесь.

Всі ідуть, крім єпископа Карлейльського,

абата Уестмінстерського і Омерля.

А б а т

Були ми щойно свідками тяжкого

Видовища.

К а р л е й л ь

Хоча воно для нас

Принизливе, лиш діти і онуки

Розплатяться за Річардові муки.

О м е р л ь

Святі отці, чи засобу нема,
Щоб рідний край не оповила тьма?

А б а т

Мілорде, буду з вами я відвертий,
Та перше присягніться ви мені
Не відкривати намірів моїх
І виконати всі мої вимоги. –
Я бачу на чолі у вас турботу,
Печаль на серці, сльози – на очах.
Прошу обох до себе на вечерю.
Я вам вкажу до порятунку шлях,
Щоб відновити радість у серцях.

Ідуть геть.

Д І Я П'Я Т А

Сцена перша

Лондон. Вулиця, що веде до Тауеру.
Входять к о р о л е в а і п р и д в о р н і д а м и.

К о р о л е в а

Тут короля, напевне, поведуть,
Щоб ув'язнити у зловісній башті,
Яку ще Юлій Цезар звів колись
На горе нам. В похмурій кам'яниці
Повинен чоловік мій знемагати,
Бо так звелів пихатий Болінгброк. –
Перепочиньмо тут, якщо можливо
Законній королеві відшукати
У бунтівній країні хоч куток.
Входить к о р о л ь Р і ч а р д під вартою.
Скоріше! Подивіться!.. Ні, не треба,
Бо так зів'яв душі моєї квіт!
Ні, все ж дивіться: співчуття і жалість
Хай освіжать його рососою сліз.
О, ти – не Річард, ти – руїни Трої!
Ти – відблиск слави, що давно пройшла!
Ти – Річарда колишнього гробниця!

Навіщо оселилася печаль
В прекрасному палаці, а для щастя
Одна дорога – у брудний шинок?

К о р о л ь Р і ч а р д
Моя дружино! Не вступай у спілку
З похмурою скорботою, бо цим
Ти мимоволі мій кінець наблизити.
Вважай минуле за прекрасний сон
І уяви собі, що, пробудившись,
Ми неприємну істину пізнали:
Я побратався із нещадним горем,
Щоб до могили не розстатись з ним.
До Франції, кохана, поспіши
І в келії замкнися монастирській.
Якби-то ми життям своїм надалі
Вінці небесні заслужити могли,
Якщо своїх земних не зберегли!

К о р о л е в а
О Річарде! Невже ти так змінився?
Невже душею й тілом занепав?
Чи Болінгброк проліз тобі у серце?
Чи разом з тронем розум відібрав?
Лев землю рве, вмираючи від рани,
Коли дістать не може ворогів.
А ти, немов школяр, який нашкодив,
Цілуєш різку, що тебе січе.
Опам'ятайся, Річарде, ти – лев,
Ти поміж звірів – цар!

К о р о л ь Р і ч а р д
Коли б не звірі
Були круг мене, я тоді спокійно
І нині царював би над людьми.
Минула королево! Мусиш їхати
До Франції. Вважай, що ти вдова,
Що я помер, з тобою попрощавшись.
Коли сидіти трапиться тобі
Серед людей старих, поважних, добрих
В зимовий вечір поблизу каміна

І слухати їх розповіді довгі
Про лихоліття, що давно пройшли,
Ти розкажи всю правду їм про мене,
Хай перед сном вони мене оплачуть.
Така скорбота буде у словах,
Що навіть незворушні головешки
Проллють в камін свої вогненні сльози
І на вуглини чи на сірий попіл
Обернуться від жалості й печалі
За скинутим з престолу королем.

Входять Н о р т у м б е р л е н д та інші.

Н о р т у м б е р л е н д
Мілорде, передумав Болінгброк:
Вас ув'язнить не Тауер, а Помфрет. –
А ви благоволіть, ласкава пані,
До Франції негайно відплисти.

К о р о л ь Р і ч а р д
Нортумберленде, ти – всього лиш східці,
Що Болінгброка привели на трон.
Та прийде час, коли твій гріх огидний
Прорветься, наче визрілий гнійник.
Ти будеш невдоволеним постійно,
Хоч би тобі півцарства Болінгброк
Віддавав за поміч захопити все.
А він, переконавшись, як ти вмієш
Саджати незаконних королів,
Подумає, що і його ти можеш
Через незгоду, сварку чи образу
Із трону королівського змести.
Так ваша дружба на взаємний страх
Обернеться, а згодом – на ненависть.
Ненависть же обом вам неодмінно
Заслужену загибель принесе.

Н о р т у м б е р л е н д
Сам відповім я за свої гріхи.
Прощайтесь. Розлучитись ви повинні.

К о р о л ь Р і ч а р д

Розлучення подвійне! Розлучили

Злі люди із короною мене,

А зараз – із дружиною моєю.

(до королеви)

Повернемо прощальним поцілунком

Ті клятви, що, вінчаючись, дали.

Ні, не потрібно, бо міцні ті клятви

І перший поцілунок їх скріпив.

(Нортумберленду)

Що ж, розлучай! Мене пошли на північ,

Де мало сонця, холод і хвороби,

До сонячної Франції – її.

Вона колись з'явилася до нас

Весела, наче ластівка весною,

Повернеться ж печальною вдовою.

К о р о л е в а

Невже нас прирікають до розлуки?

К о р о л ь Р і ч а р д

Самотні будуть і серця, і руки.

К о р о л е в а

Хай у вигнання разом нас пошлють.

Н о р т у м б е р л е н д

Державні інтереси не дають.

К о р о л е в а

Тоді хай з ним я розділю неволю.

К о р о л ь Р і ч а р д

Щоб разом нам оплакувати долю?

Коли марнують роки молоді,

Страждати краще нарізно тоді.

Твій шлях позначають сльози, мій – ридання.

К о р о л е в а

Мій довший шлях, тож довше і страждання.

К о р о л ь Р і ч а р д

Та вдвічі тяжчий мій короткий шлях:
Скорбота в серце вбита, наче цвях.
Мов шлюб новий, для нас обряд прощання.
Не будемо ж затягувать вінчання
І мовчки віддамо на знак кінця
З цілунком один одному серця.

Цілюються.

К о р о л е в а
Ні, знову обміняймося серцями:
Не хочу я твоє згубить сльозами.

Знову цілюються.

Іди. Ти серце повернув моє.
Його скорбота у мені уб'є.

К о р о л ь Р і ч а р д
Прощай! Нехай на серці камінь ляже,
А ти мовчи: скорбота все доскаже.

Ідуть геть.

Сцена друга

Лондон. Палац герцога Йоркського.
Входять Й о р к і г е р ц о г и н я Й о р к с ь к а.

Г е р ц о г и н я
Мій чоловіче, сльози перервали
Печальну вашу розповідь про в'їзд
Племінників до нашої столиці.

Й о р к
На чому зупинився я?

Г е р ц о г и н я
На тім,
Що Річарду на голову із вікон
Недобрі руки сипали сміття.

Й о р к

Як я казав, великий Болінгброк
В'їжджав у Лондон верхи на коні,
Баскому і гарячому, що гордо
Ступав на брук під ношею своєю,
Без поспіху й велично, а народ
Викрикував захоплено вітання:
"Нехай живе великий Болінгброк!"
Здавалося, що ожили всі вікна;
Дивилися старі і молоді,
Щоб жадібними власними очима
Побачить, хоч на мить, його лице.
Здавалось, що кричали навіть стіни,
Прикрашені святково килимами:
"Вітаємо тебе, наш Болінгброк!"
Він їхав на коні простоволосий
І кланявся ліворуч і праворуч,
Схиляючися низько із сідла,
І говорив: "Спасибі, земляки!"
Він їхав так, вклоняючись постійно.

Г е р ц о г и н я

А бідний Річард? Як же їхав він?

Й о р к

Коли актор, скінчивши монолог,
Під оплески підмостки залишає,
То публіка того, хто вслід за ним
На сцену вийшов, слухає ліниво,
Йому не приділяючи уваги.
Так Річарда зневажливо зустрів
Байдужий натовп, бо ніхто не крикнув:
"Ласкаво просимо!" або "Нехай живе!"
Лише сміття із вікон люд недобрий
На голову помазанника сипав;
З печаллю він обтрушував себе.
В його обличчі посмішка і сльози
Боролися постійно – знак терпіння
І прикrostі. Здавався він таким
Розгубленим, слабким і безпорадним,
Що навіть більш озлоблені серця

Від співчуття пом'якшитись могли би.
Розчулився б, напевне, й грубий варвар.
Та невблаганна Господа десниця
І Божій волі треба нам кориться.
Зробив я вибір і рішучий крок:
Тепер король для мене Болінгброк.

Г е р ц о г и н я
А ось наш син Омерль.

Й о р к
Він був Омерлем;
Але за те, що з Річардом дружив,
Він герцогства позбавлений віднині
І носить графа Ретленда ім'я.
В парламенті я мусив присягнути,
Що буде син мій відданим і вірним
Новому королеві назавжди.

Входить О м е р л ь.

Г е р ц о г и н я
Добридень, сину. Може, ти розкажеш,
Які фіалки нам нова весна
У розквіті розкішному дарує?

О м е р л ь
Не знаю, мати, бо не намагаюсь
Про це дізнатись. Свідок Бог, що я
Одною з них зробитись не бажаю.

Й о р к
Оцю весну ти б з розумом провів,
Щоб не зірвали, доки не розцвів.
Що в Оксфорді? Веселощі й турніри?

О м е р л ь
Немов би так.

Й о р к
А ти туди поїдеш?

О м е р л ь

Як Бог благословить мене на те.

Й о р к

Що за печатка в тебе з-під камзола

Видніється? Подай її сюди.

Чому ти збліднув? Що то за папір?

О м е р л ь

Дурниці, батьку.

Й о р к

Ну, якщо це так,

Тоді його не страшно й показати.

Я хочу прочитати. Дай сюди.

О м е р л ь

Прошу у вас пробачення, мілорде.

Папір не має значення, та тільки

Я б не хотів показувати вам.

Й о р к

Я прочитати мушу. Покажи!

Боюся я...

Г е р ц о г и н я

Чого ви боїтеся?

Розписка то, напевне. У борги

Ввійшов наш син, щоб вбратися ошатно

До святкування в Оксфорді.

Й о р к

В борги?

І сам собі про це надав розписку?

Ти, мабуть, з глузду з'їхала, дружино? –

Давай мені папір!

О м е р л ь

Не можу я.

Й о р к

Ні, віддаси! Я маю прочитати.

(Вириває папір і читає його.)

Державна зрада!.. Злодій! Підлий раб!

Г е р ц о г и н я

Що сталося? Що все це означає?

Й о р к

Гей, слуги!

Входить с л у г а.

Осідлай мені коня!

О Господи! Яка мерзенна зрада!

Г е р ц о г и н я

Про що ви, чоловіче? В чому справа?

Й о р к

(До слуги)

Подай ботфорти й осідлай коня!

Слуга виходить.

Клянуся честю, вірою, життям –

Я викрию цю зраду!

Г е р ц о г и н я

Що ти кажеш?

Й о р к

Замовкни, божевільна!

Г е р ц о г и н я

Не замовкну!

Омерле, сину! Поясни, що сталося?

О м е р л ь

Не бійтесь, це дурниці, за які

Я можу поплатитись головою.

Г е р ц о г и н я

Як поплатитись?

Й о р к

Де мої ботфорти?
Я маю попередить короля.

Входить слуга з ботфортами.

Г е р ц о г и н я
Жени його, Омерле! Бідний сину,
Ти розгубився?
(До слуги)
Геть з моїх очей!
Й о р к
Наказую подать мої ботфорти!

Г е р ц о г и н я
Що ти задумав, Йорку? Зупинись!
Невже ти сина викажеш доносом?
Хіба ми інших маємо синів?
Хіба мені народжувать не пізно?
Єдиного відняти хочеш сина,
Щоб матір'ю ніхто мене не звав?
Скажи, хіба на тебе він не схожий?
Невже не бачиш ти, що він – твій син?

Й о р к
Ти, мабуть, розум втратила, нещасна?
Жахливу змову хочеш приховать?
Дванадцять підлих змовників скріпили
Печаткою свою письмову клятву –
Монарха вбити в Оксфорді.

Г е р ц о г и н я
О ні!
До Оксфорда не пустимо ми сина.
Яке до змови діло нам тоді?

Й о р к
Геть, нерозумна жінко! Був би він
Хоч двадцять раз мій син, його повинен
Я викрити у зраді королю.

Г е р ц о г и н я

Коли б за нього витримав ти муки,
Як я, – до нього був би милосердним.
Здогадуюся: маєш ти підозри,
Що ложе я збезчестила твоє,
Що він тобі не син, а плід гріха?
Не думай так, коханий чоловіче!
На тебе схожий він, як тільки може
На батька бути схожим рідний син.
На мене і рідню мою не схожий,
Та все одно, я так його люблю!

Й о р к
Геть, божевільна! Дай мені дорогу!
(Іде геть.)

Г е р ц о г и н я
За ним, Омерле! Не жалій коня!
До короля примчи скоріш за батька
І вимоли пробачення у нього,
Допоки звинувачень він не чув.
Я – за тобою слідом. Хоч стара,
Та їжджу на коні не гірш за Йорка.
Примчу туди і там з колін не встану,
Аж поки не помилує тебе
Король наш Болінгброк. Скоріше в путь!

Ідуть геть.

Сцена третя

Віндзор. Зала в палаці.
Входить Б о л і н г б р о к в королівській мантиї,
П е р с і та інші л о р д и.

Б о л і н г б р о к
Хто скаже, де мій непутящий син?
Три місяці, як я його не бачив.
Для мене він достоту божя кара.
Чи не могли б знайти мені його?
Розшукуйте у лондонських шинках:
Там, кажуть, він і днює, і ночує

У товаристві підозрілих друзів
Із тих, що перехожих зупиняють
В завулках темних, чинячи розбій,
І нападають часом на сторожу.
А він, хлопчисько, неслух, пустогін,
За честь вважає набрид цей злочинний
Поїти й годувати на дурняк.

П е р с і
Мілорде, зустрічав я днями принца
І розповів про оксфордські турніри.

Б о л і н г б р о к
І що сказав мій непокірний син?

П е р с і
Що завітає він у дім розпусти,
Зірве з руки у шльондри рукавичку
І, наче бант, почепить на шолом,
Немов би та – дарунок дами серця.
Що з'явиться він з нею на турнірі
І будь-кого там виб'є із сідла.

Б о л і н г б р о к
У ньому молодечої відваги
Не менше, ніж розпусти! Це мене
Втішає трохи іскрою надії,
Що згодом перебіситься мій син
І, як змужніє, то доб'ється слави.

Вбігає О м е р л ь.

О м е р л ь
Де наш король?

Б о л і н г б р о к
Щось не в собі кузен:
Як дико очі дивляться у нього!

О м е р л ь
Володарю, Господь вас бережи!

Чи можу я просити про розмову
Без свідків?

Б о л і н г б р о к
(лордам)
Наодинці нас лишіть.

Персі та інші виходять.
Розкажуйте, що трапилось, кузене?

О м е р л ь
(стає навколішки)
Нехай вростуть мої коліна в землю,
До піднебіння прикипить язик,
Якщо наважусь встати й говорити,
Прощення не одержавши від вас.

Б о л і н г б р о к
Що вибачити? Задум чи проступок?
Якщо лиш задум, – хай огидний він, –
Готовий я пробачити провину,
Щоб став мені ти другом наперед.

О м е р л ь
Дозвольте, я на ключ замкну ці двері,
Щоб не ввійшов ніхто, допоки буду
Розповідати.

Б о л і н г б р о к
Добре, замикай.

Омерль замикає двері.
Й о р к
(за дверима)
Володарю! Благаю: відчиніть
І стережіться – зрадник перед вами!

Б о л і н г б р о к
(виймаючи меч)
Негіднику! Я сам тебе знешкоджу!

О м е р л ь

О ні, для вас немає небезпеки,
Не піднімайте руку із мечем!

Й о р к

(за дверима)

Король мій легковірний, відчини!
Кричу тобі образи від любові.
Відкрий, бо зараз виламаю двері!

Болінгброк відмикає двері. Входить Й о р к.

Б о л і н г б р о к

Що трапилося, дядьку? Говори!
Відхейся і нам скажи спокійно,
Де небезпека, щоб її могли,
Озброївшись належно, ми зустріти.

Й о р к

(подаючи папір)

Читай папір, що зрадники схвалили,
Бо говорити я не маю сили.

О м е р л ь

Прошу вас пам'ятати, мій король,
Що ви мені прощення обіцяли.
Розкаявся я щиро. Тож вважайте,
Що там немає підпису мого:
З рукою не було у серця згоди.

Й о р к

Брехня! Він зрадник серцем і рукою!
Я цей папір у нього відібрав,
Коли тримав його він біля серця.
Він кається зі страху, мій король,
А не з любові. Не щади його,
Бо злу змію пригрієш ти на грудях.

Б о л і н г б р о к

Жахлива, підла і зухвала змова!
О, чесний батько зрадника, мій друже!

Ти - чисте і прозоре джерело,
З якого витік цей струмок заблудлий,
Що на шляху зробився повним бруду.
В тобі, мій дядьку, надлишок добра,
Яке на зло перетворилось в сині.
Та відданість і непідкупність батька
Покутує тяжкий синівський гріх.

Й о р к

Як?! Доброчесність покриває злочин?
За сором свій розплачується син,
Мов щирим золотом, батькіською честю?
Ганьба і честь не можуть жити разом:
Ганьба примусить честь лежати плазом.
Коли за зраду не карає меч,
Тоді і вірність батька запереч!

Г е р ц о г и н я

(за сценою)

Де наш король? Впустіть заради Бога!

Б о л і н г б р о к

Чий голос за дверима викрикає
Так жалібно й розпачливо?

Г е р ц о г и н я

(за сценою)

Це я,
Нещасна жінка, тітка короля.
Впустіть, хто небайдуже серце має!
Про співчуття жебрачка вас благає.

Б о л і н г б р о к

Скінчились драми пристрасті шалені:
"Жебрачка і король" іде на сцені.
(до Омерля)
Впусти, кузене, матір, що прийшла
Молить прощення за твої діла.

Й о р к

Хто б не молив, не здумай вибачати,

Щоб злочинам новим не потурати.
Рішуче треба видалить гнійник,
Щоб видужав нарешті чоловік.

Входить г е р ц о г и н я.
Г е р ц о г и н я
Не слухай, мій король, лиху людину,
Яка бажати здатна смерті сину!

Й о р к
Безумна жінко! Ось твій син. Візьми!
Годуй злочинця всохлими грудьми!

Г е р ц о г и н я
(стаючи навколішки)
Жорстокосердий Йорку, зупинися!
Король, мене послухай!

Б о л і н г б р о к
Підіймися!
Г е р ц о г и н я
О ні! З колін довіку я не встану,
Ридати і благать не перестану,
Аж поки ти не зглянешся на плач:
Провину сину нашому пробач!

О м е р л ь
(стаючи навколішки)
Прощення разом з матір'ю благаю!

Й о р к
(стаючи навколішки)
І я покірно голову схиляю:
Щоб справедливе рішення знайти,
Відмов обом, бо пожалкуєш ти!

Г е р ц о г и н я
Що він говорить?! Подивись на нього:
В його очах немає сліз! Тривога
Про короля у нього на словах.
Смішні моління у його вустах:

Нещирі і удавані вони.
А наші йдуть із серця глибини!
Відмові буде радий він, бо знає:
Для нас вона загибель означає.
А ми в молінні душами злились,
На розсуд твій і ласку віддалились.
Він тільки й жде, щоб із колін устати,
А ми готові вмерти, – син і мати, –
Не встаючи довіку із землі.
У нас любов і правда на чолі.
Помилуй нас! Пробачення й довіру
Даруй, як милість, за молитву щиру!

Б о л і н г б р о к
Встань, тітонько!

Г е р ц о г и н я
Не встану, бо чекаю,
Коли ти скажеш слово "пробачаю".
Якби тобі я нянькою була,
То з цього б слова вчити почала
Людської мови, щоб її збагнув ти.
О, як його ми хочемо почути!
Хай жалість дасть його твоїм вустам!
М'яке воно – ти відчуваєш сам.
Хай м'якості тобі воно позичить,
Бо королю воно найбільше личить!

Й о р к
Король, ти "Pardonnez moi" скажи.

Г е р ц о г и н я
Від гри словами, боже, збережи!
Лиш про одне, володарю, благаю:
Англійською скажи нам "пробачаю"!
Двозначність слів французьких може вмить
Прощення покаранням замінить.
Твій погляд став добрішим поступово.
Дозволь вустам сказати добре слово,
Щоб, перейнявшись жалістю, ти сам
Промовив щиро: "Пробачаю вам".

Б о л і н г б р о к

Та встань же!

Г е р ц о г и н я

Ні! Молить я перестану,

Коли пробачиш, а раніш не встану.

Б о л і н г б р о к

Пробачив я, і хай мені Господь

Пробачить теж.

Г е р ц о г и н я

О, кров моя і плоть!

О, щастя стать навколішки! Боюся,

Що бачу сон і скоро я проснуся.

Скажи ще раз, що буде син живий.

Б о л і н г б р о к

Пробачив я його.

Г е р ц о г и н я

Ти - бог земний!

Б о л і н г б р о к

А щодо зятя вірного, й абата,

І щодо інших злодіїв зі зграї,

Тепер за ними слідом, як гончак,

Помчить нещадна смерть. Негайно, дядьку,

Погоню відрядить у всі усюди.

Нехай шукають в Оксфорді і скрізь,

Де тільки можна зрадників зустріти.

Клянусь, що їм на світі вже не жити!

Щасти вам, вірний дядьку! Ти, кузене,

Прощай також і пам'ятай про мене.

Цінуй життя, що мати зберегла.

Служи мені і не замислюй зла.

Г е р ц о г и н я

Ходімо й ми. Дай Боже, щоб віднині

Душа бентежна оновилась в сині.

Ідуть геть.

Сцена четверта

Там же.

Входять с е р П і р с Е к с т о н і слуга.

Е к с т о н

Ти також чув, як наш король сказав:

"Невже немає друга, що звільнив би
Мене навіки від цього страху?"

С л у г а

Звичайно, саме так він і промовив.

Е к с т о н

"Невже немає друга?" — він спитав.

І з особливим наголосом двічі

Він повторив слова ці. Чи не так?

С л у г а

Так, безсумнівно.

Е к с т о н

І на мене пильно

Він подивився, мов на думці мав:

"А чи не ти з душі моєї знімеш

Цей невідступний і постійний страх?"

Той страх у замку в Помфреті тримають.

Я доведу, що друг я королю,

І в'язню замка череп проломлю.

Ідуть геть.

Сцена п'ята

Помфрет. Замкова башта.

Входить к о р о л ь Р і ч а р д.

К о р о л ь Р і ч а р д

Все думаю: чи можна порівняти

Мою в'язницю з всесвітом безкрайнім?

Зробити це не легко, бо істот
У всесвіті населеному – безліч.
А я – одна істота в цій тюрмі.
Як порівняти? Спробую, одначе.
Припустимо, що мозок і душа –
То чоловік і жінка. Це подружжя
Народжує думки. Їх довгий ряд
Наповнить може той маленький всесвіт,
В якому я існую. Цей народ
Подібний до усіх народів світу:
Завжди незадоволені вони.
Думки благочестиві і високі
Сплітаються із сумнівами часто,
Багато суперечностей у них.
"Прийдіть усі", — говориться, наприклад.
А вслід за тим: "Не легше вам пройти,
Аніж верблюду через вушко голки".
А думи честолобні прагнуть дива:
Щоб продовжали нігті ці слабкі
Прохід крізь кам'яну стіну в'язниці.
Оскільки нездійсненні чудеса,
То думи ці в своїй гордині гинуть.
Сумні думки про спокій і покірність
Підказують, що в рабстві у Фортуни
Не перший я і не останній теж.
Так у ганьбі своїй знаходить втіху
Колодник жалюгідний через те,
Що і до нього в колодках сиділо
Багато тисяч різних волоцюг.
Полегшення колодник відчуває,
Тягар свого нещастя переклавши
На плечі тих, хто відстраждав раніш.
Так зображаю я в одній особі
Багато невдоволених осіб.
То я – король, та, бачачи круг себе
Лиш зрадників, я заздрю жебраку.
То я – жебрак, але поневіряння
Підказують: будь краще королем.
І знову я в короні ненадовго,
Бо згадую, що скинув Болінгброк
Мене з престолу. Я тепер – ніхто.

Та хоч би ким я став, – і кожен смертний, –
Нічим не вдовольниться він ніколи,
Допоки не обернеться в ніщо,
І лиш у цьому відшукає спокій.
Грає музика.
Що чую? Звуки музики? Ха-ха!
Тримайте лад, бо музика жахлива,
Якщо у ній гармонії нема.
Таким же підкоряється законам
І музика державного життя.
Своїм чутливим слухом я ловлю
Розстроєння музичних інструментів,
Та втрату ладу, розлад у державі,
На жаль, почути вчасно не зумів.
Я довго час розтрачував даремно,
Тепер же час мене нещадно губить.
Для нього сам годинником я став:
Думки мої – хвилини; їх рахунок
Ведуть зітхання. Очі – циферблат,
Де стрілка вказівна – мій власний палець,
Який на землю струшує сльозу.
Бій, що годину кожну відміряє, –
То стогін мій, що ударяє в серце,
Неначе дзвін. Так стогони й зітхання
Рахують хід хвилин, годин і днів.
Для Болінгброка час летить, напевне,
А я стою у башті нерухомо
Зозулею в годиннику його.
Не треба більше музики! Хоч кажуть,
Що нею виліковують безумство, –
Боюсь від неї з розуму зійти.
Та все ж благословен, хто дарував
Її мені. Ці звуки – знак любові.
Хоча любов до Річарда – то річ
Доволі дивовижна в цьому світі,
Де зло й ненависть сповнюють серця.

Входить к о н ю х.

К о н ю х

Вітаю короля!

К о р о л ь Р і ч а р д

Вітаю пера!

Хоча ціна обом нам невелика,

Та все ж таки дешевшому із нас

Ціну завищив ти у десять раз.

Хто ти? Навіщо тут, куди приходить

Лиш пес похмурий, що приносить їжу,

Щоб злигодні продовжити мої?

К о н ю х

Я був у тебе конюхом, король,

Коли ще був ти королем над нами.

Проїздом в Йорк потрапив я сюди

І з труднощами дозволу добився

Відвідати хазяїна свого.

Як боляче мені занило серце,

Коли побачить раптом довелось

У Лондоні під час коронування

На Берберійці верхи Болінгброка!

На жеребці, якого так любив ти!

На жеребці, якого я плекав!

К о р о л ь Р і ч а р д

На Берберійці? Розкажи мені,

Як йшов мій кінь під ним?

К о н ю х

Ішов велично,

Погордливо, немов би зневажав

Ту землю, на яку ступав копитом.

К о р о л ь Р і ч а р д

Гордився тим, що Болінгброка ніс?

Із рук моїх ця кляча їла хліб

І ласкою гордилася моєю!

І не спіткнулась кляча? Не упала

(Якщо вже гордість впала у багно)

І зрадникові шию не зламала,

Який в її сідло насильно сів?..

Пробач, мій коню! Лаяв я даремно.

Ти створений, щоб людям підкорятись,

Носити їх і слухатись. А я,
Хоч створений людиною, та мушу
Тягти свою поклажу, наче мул,
І зносити удари Болінгброка.

Входить н а г л я д а ч з блюдом.
Н а г л я д а ч
(до конюха)
Виходь, бо час побачення вже збіг.

К о р о л ь Р і ч а р д
(до конюха)
Прощай, мій друже, вийди за поріг.

К о н ю х
Багато в серці, а сказати не зміг.
(Виходить.)

Н а г л я д а ч
Мілорде, чи не хочете обідати?

К о р о л ь Р і ч а р д
Ти спробуй сам цю їжу, як завжди.
Н а г л я д а ч
Я не смію, мілорде. Мені заборонив це сер Пірс Екстон, який щойно прибув від короля.
К о р о л ь Р і ч а р д
Чорти б тебе, наглядачу, взяли
І Генріха Ланкастера до пари!
Мені уже вривається терпець!
(Б'є наглядача.)

Н а г л я д а ч
На допомогу! Б'ють мене! Рятуйте!

Входять с е р П і р с Е к с т о н і озброєні слуги.

К о р о л ь Р і ч а р д
Що бачу? Смерть загрожує мені?
Загинеш ти від власної сокири!
(Вириває сокиру у одного із слуг
і вбиває його.)

І ти у пекло підеш вслід за ним!
(Вбиває другого слугу.)
Екстон уражає короля Річарда.
Нехай вогонь незгасний вічно палить
Ту руку, що уразила мене!
Ти, Екстоне, підступним віроломством
Заплямував себе перед потомством. –
О душе! З тілом разом не вмирай.
Твій трон – на небі. Відлітай у рай!
(Вмирає.)

Е к с т о н
Одне сказав би у надгробнім слові:
Він був король по доблесті, по крові.
Пролив я кров і доблесть я убив;
Чи цим шляхетний вчинок я зробив?
Диявол, що мою направив руку,
Тепер пекельну обіцяє муку.
(Слугам)
Труп короля везіть до короля,
А інші два хай прийме тут земля.

Ідуть геть.

С ц е н а 6

Уіндзор. Покої у королівському палаці.
Сурми. Входять Б о л і н г б р о к, Й о р к
та почет.

Б о л і н г б р о к
Як сповіщають нас, бунтівники
Спалили місто Сайстер в Глостерширі.
Чи їх схопили й стратили за це, –
Не знаємо.

Входить Н о р т у м б е р л е н д.
Вітаю вас, мілорде.
Які новини в світі?

Н о р т у м б е р л е н д

Перш за все
Бажаю вам і всій державі щастя!
Новини непогані: я послав
До Лондона чотири голови
Бунтівників, яких ми захопили
І стратили, не гаючись. Це – Блент,
А також Спенсер, Солсбері і Кент.
(Подає папір.)
Ось повний звіт про їхні злочинства,
Про розшук їх і гідне покарання.

Б о л і н г б р о к
Нортумберленде, за старанний труд
Тебе чекає нагорода тут.

Входить Ф і ц у о т е р.
Ф і ц у о т е р
Володарю, у Оксфорді схопили
І стратили двох злодіїв підступних,
Що готували вбивство короля.
Це – вам відомі Беннет Сілі й Брокас.
Їх голови я в Лондон відіслав.

Б о л і н г б р о к
Спасибі, Фіцуотере! Радію
І вам за труд віддячити зумію.

Входять П е р с і та є п і с к о п
К а р л е й л ь с ь к и й.
П е р с і
Абат Вестмінстерський, що змову надихав,
Замучений докорами сумління,
В могилу ліг. Та ось Карлейль живий
Жде кари за пихатий норов свій.
Його віддати можеш на поталу.

Б о л і н г б р о к
Так слухай же, єпископе, ухвалу:
Щоб край покласти нашій ворожнечі,
Повинен ти у келії чернечій,
Поринувши у роздуми святі,

Кінець життя прожити в самоті.
Живи у мирі, і тобі довіку
Ніхто не зможе вкоротити віку.
Хоч ти мене за ворога вважав,
Та я тебе за чесність поважав.

Входить с е р П і р с Е к с т о н,
за ним с л у г и несуть труну.

Е к с т о н
Володарю великий! Ось за мною
Ідуть печальні слуги із труною.
То Річарда Бордоського в ній прах.
Поглянь – в труні покоїться твій страх.
Убитий мною ворог твій сміливий.

Б о л і н г б р о к
Геть, Екстоне! Бо вчинок твій жахливий.
Мене й країну він заплямував:
Вбивати я наказу не давав.

Е к с т о н
Та зрозуміти дав своє бажання,
Тож виконав його я без вагання.

Б о л і н г б р о к
Отрута часом необхідна нам,
Але огидна, як і вбивця сам.
Ганьбою вкритий ти, залитий кров'ю,
На вбитого ж дивлюсь я із любов'ю.
Йому бажав я смерті, зізнаюсь,
Та з жахом на убивцю я дивлюсь.
Я міг чекати слушної нагоди,
Але не жди за вбивство нагороди.
Хоч де б лягла тобі віднині путь,
Нехай докори совісті гризуть.
Блукай, мов Каїн, у пітьмі ночей,
Не смій при світлі підіймать очей! –
Невже для того, щоб мене зростити,
Рікою кров було потрібно лити? –
Вдягнімо траур. У недобрий час

Нехай скорбота об'єднає нас.
В Святій Землі хотів би відмолити
Свої гріхи і кров із себе змити. –
Несіть труну. Заплачемо над тим,
Хто передчасно згинув молодим.

Ідуть геть.